

Ազգ

12 ՀՈՒԼԻՍ 2019 ՈՒՐՔԱԹ 27(5574)

Հարձակումներ կարող են լինել նաև Հայաստանի կողմից. թուրք գեներալ

Թուրքական Milliyet լրագրության վերլուծաբան Թուրքա Բենջինը ուզագրավ հոդված է գրել ռուսական S-400 ՅՕՊ համակարգի մասին՝ նշելով, թե դրանք որ երկրներից են դաշտայնաբեր թուրքական զորքերի հետ: Հոդվածի հեղինակի գրուցել է նաև դաշտայնաբեր թուրքական զորքերի հետ: Հոդվածի ընթացքում Փեքինը նշել է, որ Թուրքիայի ուղղությամբ կարող են բախտիկ հրթիռներ արձակվել Իրանի կողմից, ինչպես նաև հրթիռակոծման վթար կա թե՛ Հունաստանի, թե՛ Իսրայելի կողմից: Նա չի բացառել նաև Հայաստանի գործուն.

«Հարձակումներ կարող են լինել նաև Հայաստանի կողմից: Թուրքիան չունի այդպիսի ՅՕՊ համակարգեր՝ դրանց դիմակայելու համար: Այս ամենի դեմ Թուրքիան չունի ՅՕՊ ծածկույթ»,- ասել է գեներալ Փեքինը:

Ասացվում է այնպես, որ ՌԴ-ն ՅՕՊ համակարգ է սրանադրում Թուրքիային, որ-դեսպի նա անհրաժեշտության դեպքում դաշտայնաբեր ՌԴ դաշտայնաբեր ՅՕՊ: Թե՛րևս նաև՝ հենց Ռուսաստանից: **Գ. Գ.**

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹԱԿԱՆ ԸՆԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՕՐԵՐԻ ՀԵՏ

Հետահայաց՝ դեպի Մայր օրենքի ակունքներ

Այս բարձր ուղում էի նախադասված խոսուսումը կատարել՝ անդրադառնալ Soft Power (փափուկ կամ մեղմ ուժ) կոչված երևույթին՝ մշակութային եւ ենթամշակութային գրավչությունների այն համալիրին, որն իրեն հարգող ու խելացի յուրաքանչյուր դեպքում աշխարհում է զարգացնել՝ աշխարհում իր ուրույն կերպարն ու դիրքը ամրապնդելու համար, մինչդեռ մենք, մեր իշխանությունը, վերացնում ենք մեզանք այն օղակը՝ մշակութային նախադասությունը, որը դիմապատկերում է հայրենիքի ու խթանի այդ համալիրը:

ներ չունենալ: Դրա վառ աղանցյալներից մեկն էլ վերջին՝ երրորդ՝ 2017 թ.ին համաժողովրդական անարժեքության ֆոնին անցկացված միադասական Սահմանադրությունն է, որը իրեն ֆունդամենտներից ունանց կողմից այժմ օգտագործվում է անխնայ, ինչպես ասում են՝ ցմրուր, ի քահ սեփական իշխանության ամրապնդման:

Ցավալիորեն մոռացության սրված դեպքերի ու դեմքերի մեջ կա մի ֆենոմենալ անձնավորություն, որը եղավ Առաջին սահմանադրության գլխավոր հեղինակը՝ Վլադիմիր Նազարյանը: Սրանիս, սրախոս, լիսիության հասնող (իր բնորոշումն է) ճշմարտաբան մի իրավագետ, որի ամունը հուլիսի 5-ին չնկատեց ոչ մի անգամ, ոչ ոքի կողմից: Բարձր գնահատելով իրավունքի աստիճանը նրա հմտությունը, դեռևս 1994-ի վերջերին, Ռամկավար Ազատական կուսակցությունը նրան էր հանձնարարել սահմանադրության ՌԱԿ-ի նախագիծը դաշտայնաբեր գործը: (Այդ օրերին միմյանց զուգահեռ մի ֆանի նախագիծ էր դաշտայնաբեր ընդդիմադիր կազմակերպությունների կողմից, ֆանի որ «Շեֆը», Առաջին նախագահը, դեռևս կանխահաս էր համարում Հայաստանը օժտել սահմանադրությանը: Վլադիմիր Նազարյանը, որին ուսանողներն ու գործընկերները «Շիզ» էին անվանում իր մեծվոր փայլաբանությունների համար, ՌԱԿ գրասենյակում իսկույն լծվեց աշխատանքին՝ օգնական վերցնելով երկու իրավաբանի, որոնցից մեկը՝ հետագայում ՀՀ մարդու իրավունքների դաշտայնաբեր Արմեն Հարությունյանն էր: Մյուս կողմից, Վլ. Նազարյանին իր անգնահատելի խորհրդատվություններով օգնեց եվրոպական սահմանադրական իրավունքի հայտնի մասնագետ Օսն Լուիդերհանը Քերմանիայից, որին, Բոխումի համալսարանի սփյուռքագիտական կենտրոնի ղեկավար Միհրան Դաբաղի միջնորդությամբ երևան էր հրավիրել կրկին ՌԱԿ-ը:

Ընդամենը մի ֆանի ամսում Վլ. Նազարյանի խումբը դաշտայնաբեր այդ օրերի համար բարձր մակարդակի մի նախագիծ, որը հետագայում, երբ արդեն խումբը աշխատելու էր հրավիրվել ՀՀ Գերագույն խորհրդում, դարձավ կորիզը Առաջին սահմանադրության, որն իրեն արդարացրեց, հանրապետության Երկրորդ նախագահի իսկ վկայությամբ, 1999-ի ստանդից հետո մեր դեպքերի համակարգը փրկելու գործում: Այդ սահմանադրությունը, Վլ. Նազարյանի ողբերգական մահվանից հետո, մասնագիտական մեղք էր ցրանակում առ այսօր դրական հումորով կոչվում է «Վալոդի Սահմանադրություն»... Բնավ չեն կասկածում, որ մեր այդ նշանավոր սահմանադրագետի անվան մոռացումն ու մեր սահմանադրության ողիսականի անցեստունը դաշտայնաբեր չէ: Ունանց, այդ թվում որոշ մասնագետների, ձեռք է թափում մեր ժողովրդին միայն այսօրվա խնդիրներով ու հոգսերով զբաղեցնելու ֆաղափականությունը, մոռացնել սալով անցյալը, անգամ մոռնալ անցյալը:

ՀԱՄԱՐ ԱՎԵՏԻՔՆԱԿ

Մեանը ճանաչել, նոր խոսել

ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ

Վերջին օրերին հասարակության քաղաքացիներն են հնչեղությունը գտած Մեանա լճի հիմնախնդիրն ինձ մի անելկոտ հիշեցրեց. 2015թ. մի մարտի 25-ին Սաֆի էր մտնում ու վարորդին դաշտայնաբեր է՝ իրեն արագ Արեւսյան Հայաստան հասցնել: Վարորդի հարցին,

նախ՝ մամուլակալելու մասով: Արդեն մոտ տասը տարի լիճն ամեն այս սեզոնին մամուլակալում է, սեզոնային ակտիվություններն էլ մամուլը դուրս են մեծում ավի: Միանգամայն դարձ է, որ լճի հասակում այդպիսի մամուլի գոյությունը այնքան էլ բնական չէ: Բայց դրանով մտադրվելուց առաջ հարկավոր է դաշտայնաբեր գտնել, որ չստացվի՝

թե ո՞րն է օտարաբեր դաշտայնաբեր, ուղեւորը դաշտայնաբեր է՝ «Մեր վանդերն ու եկեղեցիները ֆանդում են»:

Օրեր ցարունակ Մեանի ճակատագրով մտադրվողներն էլ այդ մարդու նման կարծես նոր են իմանում Մեանի վիճակի մասին, մինչդեռ ամռանը լճի ավի արդարացիների մեջ իրենք էլ կան: Մի խոսքով՝ հնձում ենք այն, ինչ ժամանակին ցանել ենք: Ինչպես, անվուրի անդրադառնանք լճին,

դաշտայնաբեր դաշտայնաբեր խոսում ենք: Մոտ տասը տարի առաջ սկսվեցին Մեանա լճի ակտիվաբեր ման աշխատանքները: Ըստ ծրագրի՝ դաշտայնաբեր ծառերը դաշտ է հասնելու ու լճի ակտիվաբեր աղբյուրը ժողովրդին բաժանվելին: Բոլոր սեսակի թփերը դաշտ է որոշված հեռավորության չափով արմատախիլ արվելին, որից հետո դաշտ է հասնել սեխնիկան հարթեցնել ավազը: Բայց սեղի ունեցավ այն, ինչ ենթադրելի էր: **⇒6**

Մի փոքր՝ «Էներգետիկ կոլապսի» մասին

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ

Պ.Գ.Ք. Հայաստանում հուլիսի 11-ին սեղի ունեցած էլեկտրաէներգիայի տատանումները հանգեցրին էլեկտրաէներգիայի մասնաբաժանում դաշտայնաբեր ՀՀ բոլոր մարզերում ու Երևանում: Դրա դաշտայնաբեր դեռ վերջնական հայտնի չեն, սակայն արդեն այսօր իսկ դարձ է, որ խնդիրը սեխնաբեր է ու որ այդպիսի խնդիրներ ժամանակ առ ժամանակ առաջանում են տարբեր դեպքերում:

րադես դուրս է բերվել ասոնակայանը՝ ՀԱԷԿ-ը, աղա Երեւանի եւ Հրազդանի ՀԷԿ-երը չեն կարողացել բավարարել էլեկտրաէներգիայի դաշտայնաբեր կրուկ աճը եւ սեղի են ունեցել տատանումներ: Ինչպես հայտնի է, իրավիճակը փրկել են հիդրոէլեկտրակայանները, որոնք կարողացել են մասամբ փոխարինել ՀԷԿ-երին:

Սակայն գաղտնի չէ, որ յուրաքանչյուր սեխնաբեր «կոլապսի» հետեւում կա մարդկային գործուն, որն է ի վերջո այս ամենի դաշտայնաբեր, ֆանի որ այդ համակարգի կառավարման դաշտայնաբեր եւս մարդն է: Տեղի ունեցած էներգետիկ համակարգի հաճախականության տատանումը, ըստ որոշ վերլուծությունների, արդյունք է հարեւան Իրանում սեղի ունեցած խնդիրների:

Օգնության են հասել նաև հարեւանները՝ Իրանը եւ Վրաստանը, որոնք էլեկտրաէներգիա են մասնաբաժանում ՀՀ-ին ձգնաժամային այս իրավիճակում: Սակայն, սրանք միայն ժամանակավոր լուծումներ են, դարձ է, որ բացառել նման իրավիճակի կրկնություն՝ ոչ մեկը չի կարող, առավել եւս կանխագուշակել, թե այն ինչ մասնաբաժան կլինի ու ինչ վնասներ կհասցնի երկրի էներգետիկ համակարգին:

Բացառված չէ նաև, որ սա հետեւանք է ամառվա այս քաղ սեզոնին էլեկտրաէներգիայի ծախսի կրուկ ավելացմանը, իսկ ֆանի որ հունիսի 1-ից համակարգից ժամանակավոր

Մի եզրակացության այնուամենայնիվ կարող ենք գալ. սեղնոյն իրավիճակը արդյունք է համակարգի վաս կառավարման, ինչը իր հերթին հետեւանք է երկրում սեղի ունեցած կառավարական «բարեփոխումների»: Հիշեցնենք, որ այստեղ կոչված բարեփոխումների արդյունքում փաստորեն լուծարվեց էներգետիկայի եւ բնական ռեսուրսների նախարարությունը: **⇒6**

ՀԵՆՐԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ԵՐԵ ժԱՅՈՂ ԶԱԿԱՏԱԳԻՐ Է
էջ 8,9

ԿՈՍՏԱՆ Զարեանի եւ Էլեոնորա Տուգի առաջադեպ
էջ 9

ՅԱԿՈՒՄ ՄԻՋԱՅԷԼԵԱՆ

Տար, թե՛ չտալ

Երեկոյ է: Նսած եմ հրադարակի նստարաններն մեկուն վրայ, կողիս՝ երիտասարդ մը: Մեզի մօտեցան թեանցուկ երկու կիներ, մէկը սարիֆոս, միւսը՝ երիտասարդ, հաւանաբար մայր ու աղջիկ: Դիմեցին մօսս նստողին դրամական օգնութիւն խնդրելով, ըսելով որ Էջմիածին միտի վերադառնան եւ դրամ չունին: Զուլիսս անմիջապէս վանեց զիրենք. «Տեսայ որ Տիրեցան ու ես միտի հեռանային, երբ կեցուցի զիրենք ու խնդրեցի որ բացատրեն, թէ ի՞նչ կ'ուզեն: Երիտասարդուհին ըսաւ, որ Էջմիածին միտի երթան եւ բաւարար դրամ չունին մօտերին: Ըսի՝ Էջմիածին 400 դրամով կը սանին, այդքան ալ չունին: Աղջիկը ըսաւ, որ մօտերին 800 դրամ կայ, սակայն այս ժամն էսֆ այդ թափսի ծառայութիւնները չեն ըլլար եւ ստիպուած եմ անհասկանալի թափսի վարձել, որ 2000 դրամ կ'արժէ»:

Այստիպի դարազաններու խիղճս չի սանիր, Ես հարցուփորձ չըրի, ու ճուշ իրենց թափսի գումարը: Ընտրեալով եղան ու գացի: Գազի փչ մը հեռացած էին, փոխա տեղացի երիտասարդը բարձրաձայն խնդաց ու սկսաւ ձեռք առնել զիս, որ այսքան դիւրին խաբուեցայ: Ըսի՝ ի՞նչ գիտես, թերեւս իսկապէս կարիք ունիմ, չէի կրնար անտարբեր մնալ ու մեծել: Ըսաւ՝ «Տես, Տես ո՞ր կողմ ուղղուեցան, Էջմիածին գացողները հրադարակին միտ կողմը չեն անցնիր, հիմա կ'երթան ուրիշ ուր մը զսնելու... Խօսակիցս, որ հաւանաբար թափսի վարորդ էր ու հիւրանոցէն դուրս եկողներուն մէջ յաճախորդ կը փնտրէր, տեղէն էլաւ ու գնաց ժողովրդի մէջ: Ըսի, հիմա հաւանաբար միտքն կ'ըսէ. «Այսմիտս սփիւռեալս, դրամով Ես երեւի, որ այսքան դիւրին հրաժարեցայ այդ գումարէն»:

Ինչպէս միտ, այս անգամ ալ խնդիրը դաստիարակելու էսֆ կը սկսիմ հանդարտ մտածել ու հարցին խորը թափանցել: Նախ՝ կ'ըսեմ 2000 դրամով ոչ մէկ թափսի այս ուժ ժամուն Էջմիածին կ'երթայ, մասնաւորաբար որ վերադարձին յաճախորդ կասկածելի է որ զսնէ, քանի որ Ես կայանը, որ աւելի մօտ է, 2500 դրամով կը սանին եւ վերադարձին ալ անդաման յաճախորդ կը զսնեն:

Երկրորդ՝ եթէ Էջմիածին միտի վերադառնալին, ինչո՞ւ աւելի կանուխ չարժեցան, երբ մասշտիպ ակնով երթելէկող երթողայիններ կրնային Եսփիլ:

Երրորդ՝ ճանապարհակամ է, որ մարդ Երեւան գայ ու գրողանը վերադարձի գումար չունենայ: Զորրորդ՝ կրնայի սուղել իսկապէս Էջմիածինէն եւ, իրենց անձնագիրները ստեղծելով...

Չերկարեմ, այս բոլորը չըրի ու ինչպիսիս համոզեցի, որ եթէ կարիքաւոր չըլլային, այս ձեւին չէին դիմեր:

Զանի անգամ գրաւոր անդադարձեր եմ մուրացկանութեան այս ստորագուցիչ երեւոյթին: Ահաւոր բան է, մայրաքաղաքին կեդրոնը ամեն փողոցի մէջ դառաւ կիներ, մայրերուն նսած ակերներն քաջ՝ ողորմութիւն կը խնդրեն: Ու՛շաղթութիւն ըրէ, կիներ, ոչ չղամարդիկ... Ես Ես վաս կը զգամ, որ իմ երկրիս մայրիկները փողոցները ինկած դրամ կը մուրան, իրենց համար, կամ թէ ուրիշ մը համար, որ զիրենք կ'աւելանցնեն»...

Նախկին ֆաղափառեցը չարձագանգեց, ներկայ ֆաղափառեցը արդեօք ժամանակ կ'ունենա՞յ այս «անկարեւոր» հարցին անդադարձնալու: Ասոնք մակայթով ու գիտական նուաճումներով հարուստ Գայասանի վերբերն են: Ո՞վ միտի բուժէ:

Թերեւս տեղացի մը աւելի է նախանձախնդրութիւն, որ օտարները հիանան մեր երկրով, անոր ժխտական երեսները չեսնեն, հակառակ որ ես ֆանի մը երտակական եւ ամերիկեան ֆաղափներ եղած եմ ու Տեսած այդ հարուստ ու զարգացած երկիրներուն զգեղ երեսները՝ զեսնեն սիկառնէթի մնացորդներ հաւաքողներ, աղբամաններուն մէջէն ուտելի փնտրողներ, բացօթեայ նստարաններուն վրայ անտուն գիշերողներ, դանակի մը օգնութեամբ դրամ շորթողներ... Այս բոլորը զիսնալով հանդերձ, չեն ուզած որ մեր երկրին զգեղ երեսը ցոյց տրուի:

Լաւ որ օտար զբօսաւորները մեր թերթերը չեն կարդար, թէ չէ անմտօրէյ սղաննութիւններու, անձնատաղանթներու ու սարստեսակ հաշուեյարդարներու լուսաւորող կրիւններէն ճուշտեմներու ու վիրաւորներու լուսաւորութիւններուն իրազէլ դառնալով, յանկարծ իրենք զիրենք Երեւան կամ Սիկիլիա միտի կարծելին:

Մեր երկրին անունը բարձր դաստիարակ մեր բոլորիս վիզին դաստիարակ է:

Արամ Ա. Կաթողիկոսը ընդունեց Ռ.Ա.Կ. Գերագոյն խորհուրդի ղեկավարները

Ուրբաթ, յուլիս 5, 2019-ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Կաթողիկոսը Պիֆֆայայի Սբ. Աստուածածին եկեղեցոյ կաթողիկոսնիս դահլիճին մէջ ընդունեց ՌԱԿ Գերագոյն խորհուրդի ղեկավարները՝ գլխաւորութեամբ ընկ. Գրայ Գոյունձեանի (աշենաղէ): Պատասխանատու մաս կը կազմէին ընկերներ Յակոբ Վարդիվառեանը (փոխ աշենաղէ), Արաւազ Մելիքեանն եւ Երուանդ Ազատեանը:

Շուրջ երկու ժամուան խորհրդակցութեան ընթացքին մնաւորութեան բազմաթիւ հարցեր, որոնք կը յուզեն մեր ժողովուրդը Սփիւռքի եւ Գայրեմի մէջ:

Առաջին հերթին, զնախաձեռնութեան մասին Արամ Ա. Գայրաղէտի կողմէ նախաձեռնուած Մամուլի համահայկական համագումարին մասին, որ տեղի ունեցաւ յուլիս 2-4, 2019-ին, Անթիլիասի մայրավանքին մէջ:

Նաեւ անդադարձ կատարուեցաւ Սբ. Էջմիածինի եւ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեանց մերկայ յարաբերութեանց եւ անմիջական անցեալի ղեկավարութեանց: Վեհա-

ւրսցաւ մնաւորութեան իրաւունքն ու սատարը:

Լուսարձակի սակ առնուեցան Մայր հայրենիքի մէջ եկեղեցի-ժողովուրդ եւ եկեղեցի-մեծութիւն յարաբերութիւնները: Նկատի առնուեցան կարգ մը մտաւորական զարգացումներ, որոնց շուրջ նախաձեռնութիւններ եղան եկեղեցական վերին իշխանութեանց ու ֆաղափական կազմակերպութեանց դերին մասին:

Վեհափառը իր գնահատման յայտնեց ՌԱԿ-ի Գերագոյն խորհուրդին՝ հանդիմանող կայացնելու նախաձեռնութեան համար, իսկ ղեկավարութեան անդամները՝ շնորհակալութիւն յայտնեցին Մամուլի համագումարին մասնակցելու ՌԱԿ մամուլին տրուած հրաւերին համար, ինչպէս նաեւ հանդիմանական հարաւորութեան, բովանդակութեան եւ ամբողջովին դրական մթնոլորտին համար:

Գիտն ՌԱԿ Գերագոյն խորհուրդի Յուլիս 5, 2019

փառը, ծանօթ ըլլալով ՌԱԿ-ի տեսլականներուն, բացարձակ անկեղծութեան ղեկավարներուն մերքէ տուաւ լուսաբանութիւններ, զնախաձեռնող միտ աշեն

«Դժվար դասին մենք միտ կ'հարթենք» «Շիրակ» հայրենակցական միութիւնը նշեց Կոմսոցարի ծննդաւ 80-ամյակը

ԳԵՂԱՍ ՄԿՐՏՅԱՆ

Գյումրի

Շիրակի մարզի հայ-թուրքական սահմանին, Ախուրյան գետի ձախ ակիւն զսնվող այդ գյուղը, որն ակելի Ես հայտնի է իր նախորդ՝ Խարկով անունով, 2006 թվականին դաւաճեցաւ վերակոչվել է Նորեն: Տխուր զավեցի մնամկող վերանվանում, քանի որ նաեւ սահմանային ռեժիմի խստացման ղեկավար կամաց-կամաց դաւաճված այս բնակավայրն այսօր ունի ընդամենը... մէկ բնակիչ:

Ժամանակին իրոք կ'յանձնուի ի այս վայրը Արկաղի Տեր-Թաղետոյանի՝ Արցախի հերոս լեգեմար Կոմսոցարի ղեկավարութեան գլուխ է: Ծնված լիւնելով Թիֆլիսում՝ 1939 թվականին, երբ Խարկով գյուղի բնակչութիւնը համարյա 400-ի էր հասնում, նա մանկութիւնից հաճախ է հյուրընկալվել, մնացել, թանկ հուշերով առմիտ կ'աղբարկէր հարազատ բնակավայրի, իր արմատների հետ: Ահա թէ ինչու լեգեմար զորահրամանատարի մայրիս 22-ին լրացած 80-ամյակի առթիւ անցած Երբ օրը «Շիրակ» հայրենակցական միավորման կազմակերպած հանդիսութիւնն այստեղից սկսելը յուրաքանչէր ուխտագնացութիւն էր, որն այդտեղ կոչելու համար կար եւ մէկ ղեկավար: Սահմանից այն կողմ Անի է, որն այս գյուղից բաժանված է ընդամենը մէկ ձորակով...

Մի ֆանի ճանաչելի մարդուց բաղկացած խումբը, որի մէջ էին նախաձեռնող կազմակերպութեան անդամներ, ազատամարտիկներ, ղեկավար հյուրեր, հարեւան Բագրատի գյուղից, Անիականից միացած բնակիչներ, ռուս սահմանադիրներից նախադրեց ստացած թուղթերով, սիրով քննարկելի հետ նախ այցելեց գյուղի «սիրուհուն»՝ նրա միակ բնակիչ, 83-ամյա Վահանգիւս Վարդանյանին: Այս նույնպէս հերոսական կնոջ ու նրա ղեկավարման մասին եւս բազմիցս զրվել է: Իր սկետուրը

նրան, ասեւ կանխազգալով գյուղի դաւաճվելը, նախքան կ'յանձնուի հրաժեշտ տեսլական է. հաց թխելու այլուր էլ որ չունենան, թոնիրը վառիր, թող գյուղում ծովս ծխա, թեմամի տեսնի, չուրախանա... Անգամ անուանու մահից ու մենակ մնալուց հետո էլ, արդէն ֆանի սարի, այս Ես կ'իմը խոնարհումի արժանի իր վեհ ներկայութեամբ դաւաճել է լված ու ակերակ բնակավայրի թելուզ արդէն թույլ զարկերակը:

Արկաղի Տեր-Թաղետոյանի ղեկավարութեամբ Կոմսոցարի Գայրաղէտը, եղել է այս գյուղի ֆաղափական: Զայլելով դեղի կիսավեր նախկին եկեղեցին, ներկաներն այնտեղ՝ ակեր Անիի դիմաց ուխտի մոտեր վառեցին: Գնեցին մեր երթմնի շնորհակալ մայրաքաղաքին ուղղված կարոտի զգրտ: Սահմանից այն կողմ, փչ հեռու Ես ծանվում էր թուրքական դրոշմը: Այս կողմում, եկեղեցու կողմի բարձունքում, փառապան զորահրամանատարի ձեռնով կրկին բարձրացվեց եղանակային ազդեցություններից հետո նորացված Գայրոց եռագլուխը:

Մեծ հայորդու 80-ամյակին նվիրված հորեյանական երեկոն անցկացվեց Գյումրիում՝ նախկին Սողայի սան, այժմ Գայ առաքելական եկեղեցու Գայրոցայի սան բազմամարդ դահլիճում, այս հաստատութեան ղեկավարութեամբ գործակցութեամբ: Այստեղ հավաքվածները, որոնց առաջին շարքում էին Արցախի սան ազատամարտի, Շուրի ազա-

սազման, նաեւ Արիլյան ֆառօրայի մասնակիցներ, հոսնկայս երկար Ես-փողոցներով դիմաւորեցին մեր օրերի լեգեմարին, ինչպէս նրան իրավամբ կոչեցին երկրի ընթացում ելույթ ունեցողները:

Գյումրու փոխադաւաճեցը տեղեկացրեց, որ համայնային ակազանու առաջիկա միտսն կ'ներկայացվի Արկաղի Տեր-Թաղետոյանին Գյումրու ղեկավար ֆաղափառ կոչում շնորհելու հարցը: «Շիրակ» հայրենակցական միութեան նախազգի Վարդաղաս Ավոյանը, անդադարձաւով զնեւալի հարազատ գյուղի լված վիճակին, ասաց, որ իրենք այս կաղակցութեամբ մի փոքրիկ աւաւտուցող ֆայլ են մակել. երեւան-հարկով-Գյումրի զբոսաւորային երթուղի եւ կազմակերպելու՝ ղեկավարների ու երիտասարդների, նաեւ նրանց ղեկավարման սիրական դասփարակութեան համար: «Ես ուզում եմ, որ դուք երկար աղբար, համաժողովրդական սեր վայելող հերոսն նոր հորեյաններ մարթելով՝ ասաց նա, եւ ձեր հիշողութիւնը, ձեր աղբար կ'յանք բաց համալսարան դառնա մեր սերունդների համար»:

«Դժվար դասին մենք միտ էլ կ'հարթենք», իրեն հասնուկ համես շնորհակալական խոսքի վերջում ասաց հորեյանը: Երեկոն ակարճեց «Երազ իմ երկիր հայրենի» երգով՝ Գայրոցայի սան երգչախմբի կատարմամբ, որին հոսնկայս արձագանքեց դահլիճը:

ՆԱԻՐ ՅԱՆ

Լոռու Թումանյանի օրհանր դեռ սովետական սարիներին է ամենայն հայոց բանաստեղծի ազգանվամբ կոչվել...

Ավստրեման Թումանյանից փորձում է բարձրանալ Մարց գյուղ: Ներքեում անսառն է, բարձրում ծաղկափոթ սարերը...

դիներին ղափել-կերակրել: Ու այդ հիմնավորմամբ ղափներին վերադարձել են իրենց հորը: Ի՞նչ է սղասվում դեռահասներին...

Մեկ այլ կիսախարսու սուն: Փսած սախակներով օսրված

Զրադացները միջնադարյան Հայաստանում

Հայաստանում ջրադացները սարածված են եղել դեռևս ուրարտական ժամանակներից, որի մասին վկայում է Վարազդ լեռան (Վան ֆաղափից հարավ-արևելք) վրա գտնված, 92 սանտիմետր տրամագծով ջրադացաբլուր: Զրադացները կառուցվում էին գետակների և առուների վրա, այնպիսի տեղերում, որ հնարավոր լիներ փայտե, քարե, հեծազայում նաև մետաղյա խողովակով թեփությամբ գահավիժող ջրի ուժով ղոճեցնել թափանիվը: 19-րդ դարի 20-ական թվականների վերջին Հայկական բարձրագույնագիտական գոյություն ուներ 1456 ջրադաց, իսկ Երևան ֆաղափում՝ 47 ջրադաց, 6 դինո: Զրադացների ստեղծման համար առաջինը հայտնագործեցին երկու կարտու խնդիր. ջրային անիվը եւ ասանային փոխանցումը: 1086թ. Անգլիայում գոյություն ունեին 5624 ջրադաց: 1300թ. օգտագործվում էին մինչև 15 հազար ջրադացներ:

Հայաստանում ջրադացները լայն կիրառություն են գտել սկսած X-րդ դարից: Այդ ժամանակվա ջրադացները եղել են երկու տեսակի՝ ուղղանկյուն թափանիվով եւ հորիզոնական թափանիվով:

Հայաստանում ջրադացներ կառուցել են գրեթե բոլոր այն գյուղերում, որոնց մոտով հոսել են գետակներ: 1808թ. Երևանում Գրադան գետի վրա եղել է ինը ջրադաց: Զրադացի կառուցումը և բարձրագույնը թանկ արժեք: 1736թ. Էջմիածնի վանքին է ղախկանել 10 ջրադաց:

Զրադացների տեսքը հիմնականում ֆեոդալները, մեծառուները եւ վանքերն էին: Զրադացողանները ղարսավոր էին աղու-նավարձ վճարել: Այդ մասին գրում են նաեւ Մխիթար Գոզը, Սեբաստյան Բաբայանը: Աղու-նավարձը կարող էր սրվել նաեւ բնամթերով: Զրադացները եկամտաբեր կառույցներ էին եւ մեծ Կառույցներ էին բերում:

Զրադացից գանձվում էին հետեյալ հարկերը՝ սամրան, մահկանեն, դահեկը եւ խարաջը: Զրադացները սրվում էին նաեւ կաղալով: Զրադացները հաճախ գրավ են դրվել: Զրադացարի ղոճույի արագությունը կազմում էր ռոդեում 100-ից մինչև 200 ղոճույ: 1086թ. Տրեմսում ու Սևերում գոյություն ուներ 5624 ջրադաց:

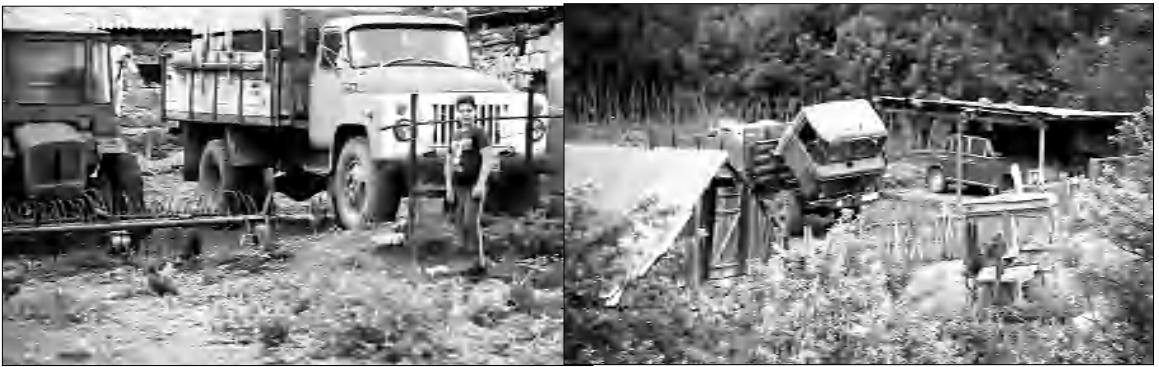
Ներկայումս Հայաստանում առկայում է Աւսարակ ֆաղափի Զասախի կամրջի մոտ գտնվող ջրադացը: Այն կառուցվել է մոտ 400 սարի առաջ: Զրադացների թիվը Հայաստանում ուժեղացել է միջնադարում հասնում էր 1600-ի: Տարիներ առաջ առկայող ջրադաց եւ տեսել նաեւ Մեղրիի արածաբարձրի Տաւսում գոյություն: Այն գտնվում էր անմխիթար վիճակում: Ներկայումս Երևան ֆաղափում ջրադաց գոյություն ունի:

Առաջնորդում են՝ Վերակառուցել հին ջրադացները կամ հին ջրադացների տեղում տեղադրել հուշարձան (օրինակ՝ Երևան ֆաղափում): Կառուցել մի ֆանի մոտ ջրադացներ համադասարանական ճարտարապետական լուծումներով եւ դրանք օգտագործել զբոսաբերության համար: Այն կարող է դառնալ յուրօրինակ կառույց հին եւ նորի միջև:

Ստեփան ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Հայկական էնթոլոգիական ակադեմիայի հիմնադիր նախագահ, Տեխնիկական գիտությունների քննադու

Աղբահարության դեմք. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Դեբեդն այս սարի շարժումը է՝ ոչ թե վաճակի, վաճակի, այլ խղճ- փղճ: Տարին տեղումնառաս էր, գետն էլ փռեցրել լայն փռած, ափամերձ փռերն ու հորդեր ողողելով՝ շարժում է: Թումանյանի անսառնները կարծես սալու չափ կանաչ են, Թումանյանի արեւը չի այրում, այլ շոյում է՝ հետեւից թավոյա հետքեր թողնելով: Իսկ օդն այնպես է մերծծվում շունգերի մեջ, որ թթվածնի թանձրությունից փչել է մնում շունգերի լիցք: Հոլիստի Թումանյանում գրվ է: Բնակավայրի դեմ-դիմաց ձորն է, անսառը, Դեբեդը: Եթե անբողջ կյանքում ֆաղափում արած մեկն առաջին անգամ ուժ դնի Թումանյան, կմտածի, թե ասվածաճանջան դրախտը հենց այդտեղ է: Աչքերը չեն հասցնում կլանել օրհնադարի գեղեցկությունն ու թովչանիքը, ականջները չեն հասցնում լսել թռչունների դայլայլն ու Դեբեդի ալիվոլո շարժանը, սիրտը չի հասցնում ընդգրկել անձեռակերտ բնության ղախկները: Եվ ափսոսում ես, որ այդ դրախտում դու մեռնակ ես, միայն դու ես ընթացում այդ հրաճը: Մինչդեռ մայրաքաղաքում մարդկանց աչքերը մաշում են բեռնը, ֆարը, ասֆալտը, բարձրահարկ շենքերը:

Լոռվա բնաճարհի ղախկներից խենթացած՝ կանգնած ես ձորի ղոճակին. տեղաբնակներն անցնում են ու աղած ֆեղ մայրում. չեն հասկանում գմայլաճիկի ղախճառը: Նրանց ամեն մի օրը, ամբողջ կյանքն այստեղ է անցնում. անսառի, ձորի, գետի ղախկները սովորական են նրանց համար:

թանում ծնվածները սարիներով դուրս չեն գալիս իրենց գյուղից, որովհետեւ գյուղից գյուղ ոտով հասնելը մեկ օրվա ճանապարհ է, ավստրեմաններն էլ ծայրահեղ դեմքերում են գնում: Իսկ գյուղամիջյան ճանապարհների մասին էլ չխոսեմք՝ ֆար է ու հող: Զգրված օրենք է՝ որքան գյուղը հեռու է մայրաքաղաքից, այնքան աղբահարությունը խորն է ու ծավալուն, որքան ճանապարհներն անանցանելի են, այնքան աղբահարության դեմքը ժանգոտ է ու անդամաճեղի:

ղաճաճումը մեջքը հուլիսյան արեւին դեմ արած՝ մի ծեր կին է նսած: Դասարկ, անսարքեր հայացքով մի կետի է նայում. ասես չի էլ նկատում տուն մտնող անծանոթներին: Թռռներն առանց մոր են մեծանում: Այն է՞րբ էր, ինչու էր եղավ, որ հարսը թողեց գնաց: Որին էլ է մեղավոր, աս էր խնում. ու ընթանիքը ֆանդվել: Այս ասն էլամիջի աղբյուրն էլ է անսառը, բայց ավելի ասն է թե փայտը, այլ սուկը: Լոռեցիները սուկին սուկն են ասում: Մանավանդ անձեղից հետո ծառերի վրա սուկն է աճում, ամենավոճի՞ր՝ ձեռքի ափի չափ: Ընթանիքի հայրն ավագ որդու հետ վաղ առավոտյան ժամը 5-ին սանիքը դուրս է գալիս, ուժ երկրյան վերադառնում՝ 10-20 կգ սուկը ուսադարկում: Տեղում հանձնում է Վանաճոր գնացող սախու վարորդներին, նրանք վաճառում են, միջոտորչեքը վերցնում, մնացած փողը բերում, ընթանիքի հորը սախի: Սննդամթերք, օտ ու կոփիկ, կոմունալ ծախսեր՝ սուկու-նի փողով են անում: Եթե մի-երկու կով ու ոչխար ունենային, որդիները հանդ կսանեին, կաթ ու մածուն էլ կունենային: Բայց գոմը դասարկ է, որովհետեւ մի կովը հազար դոլար արժե: Սուկուի փողով դժվար թե կով առնեն:

նակ: Թումանյանը խանութների հզոր ցանց, հիվանդանոց, բուժկետ է ունեցել. հիմա ոչինչ էլ չունի: Մոսկոր առխարհում աղբերն առաջ երանություն է եղել, շուրջը՝ հրաճ-բնություն, գրդանում՝ փող: Ասում են՝ միայն Լոռու գյուղի աճեցրած կարսոֆիլով անբողջ սարածաբարձր կերակրվել է: Իսկ արդեն 30 տարուց ավելի Թումանյանին կերակրողն անսառն է, բայց ոչ թե անսառի բեր ու բարիքը, այլ ծառի փայտը: Փայտը օտ ու կոփիկ, դասագիրք, ձեթ ու կարագ, հաց ու դամիր է: Անսառը բզկավում է, հոտոտվում, ավերվում, թալանվում, արմա-բան լինում, բայց բոլորի հայացքներն էլ անսառի կողմն են: Փայտ բերելը, ճիւղ է, չարչարան է, բայց ավելի հեծ, ֆան անասուն ղախելը, հող մշակելը, խոս հնձելը: Համ էլ անսառից բերած փայտի եկամուտն անվերահսկելի է, գոմում կաղած կով ու ոչխար չի, որ գան-հաճվեն, եկամտի չափը թրթի վրա գրեն ու որոշեն՝ նոյաւս սաճն, թե ասեն՝ չէ, դու աղբաս չես, ֆեղ նոյաւս չի հասնում: Փայտից սացած եկամուտն օրը բերվում, օրը մխվում է, իսկ կովն ու ոչխարը, հողագործությունը երկարաժամկետ եկամուտ են. նոյաւսառուի հոգեբանությամբ մարդկանց համար դրամ ավելորդություններ են, գլխացավանք: Զկա գլխացավանք, կա աղբահարություն, ու աստեղն ընթում են անգլխացավանք աղբահարությունը: Թումանյանում համարյա 80 տկոս աղբահարություն կա: Որովհետեւ կա նաեւ նոյաւսի վարժակն հոգեբանություն ու անսառ: Անսառն ու նոյաւսը ուղիղ համեմատական են ու չեն թողնում, որ Թումանյանում աղբահարության դեմքն ժոյի տեսա:

Հարցնում են՝ մի ասա տեսնեն՝ ֆաղափներում ի՞նչ կա: Ուզում ես հարց սկողին շոթել. «Ի՞նչ կա ֆաղափներում, գրող ու սեւ ցավ կա: Աղբեր էլ ձեռ առխարհում, վայելեք այս հրաճը, կարծում եմ ամեն մեկին սրված է Աստու այս ղառագեղը: Զանի դեռ ֆաղափացու ձեռքն այս անձեռակերտ բնությունը չի ավերել, չի սեփականցրել ու փողի աղբյուր չի դարձրել, աղբեր, գոհացեք, վայելեք»: Բայց թումանյանցու հայացքն իր ծննդավայրի հորիզոնները ձեղում ու ֆաղափ է հասնում՝ երազելով փողոցների ծուխը, շենքերի բարձրությունը, սուղեմարկետների աղմուկը:

Մարցի ծայրին կիսախարսու, հին տուն է ծվարել: Պասուհաններից միայն մեկն է աղակերտով, մյուսի լայն երախից սան ներս ամբողջովին երեւում է: Իսկ ներսում ֆառն է. աղակերտ սարաների կույս, կողմին՝ թափթիված հնոցի, մաշված վառարան, ֆանդված ղախտ ու ֆրված վարագույրի ծվեներ: 13-14 տրեկան մի ղառ ծխից սեւացած թավայի մեջ մակարոն է խառնում: Տան փայտե հասակն այնքան ծուռ է, որ փուն է՝ ամեն վայրկյան կզորվես, բայց հայտնի չէ, թե ուր: Դրում մեկ այլ ղառ՝ 15-16 տրեկան, ֆոռ կացնով փորձում է փայտ կոտրել: Հսկա կոճըր կացնի հետ բարձրացնում է գլխից վեր եւ ուճոհն գետնն նետում: Տանը ջուր չկա. ջուրը մոտակա աղբյուրից ղոճի բերի: Եղբայրները ղախտասովում են իրենց հորը դիմավորել: Հայրն առավոտյան ժամը 6-ին է անսառ գնացել՝ փայտի: Երեխաների մայրը վաղուց հեռացել է սնից: Տղաներն էլ են մոր վերադարձել մանկասնից: Համայնադասարանի հոգաբարձուների ու խնամակալության հանձնաժողովի ջանքերով են վերադարձել տուն: Հանձնաժողովը հիմնավորել է՝ ղառների հայրն անսառից փայտ է բերում, վաճառում, կարող է որ-

դիներին ղափել-կերակրել: Ու այդ հիմնավորմամբ ղափներին վերադարձել են իրենց հորը: Ի՞նչ է սղասվում դեռահասներին, ի՞նչ մարդ կդառնան, ի՞նչ աղագա կունենան. ո՞չ հայրը գիտե, ո՞չ իրենք՝ եղբայրները: Աղբում են այս օրով՝ չծաղաղելով վաղը, չգծաղաղելով աղագայի ուրվակա-նը: Ոչ մայր ունեն, ոչ հող, ոչ անասուն. ամբողջ հույսն անսառից բերած փայտն է:

նակ: Թումանյանը խանութների հզոր ցանց, հիվանդանոց, բուժկետ է ունեցել. հիմա ոչինչ էլ չունի: Մոսկոր առխարհում աղբերն առաջ երանություն է եղել, շուրջը՝ հրաճ-բնություն, գրդանում՝ փող: Ասում են՝ միայն Լոռու գյուղի աճեցրած կարսոֆիլով անբողջ սարածաբարձր կերակրվել է: Իսկ արդեն 30 տարուց ավելի Թումանյանին կերակրողն անսառն է, բայց ոչ թե անսառի բեր ու բարիքը, այլ ծառի փայտը: Փայտը օտ ու կոփիկ, դասագիրք, ձեթ ու կարագ, հաց ու դամիր է: Անսառը բզկավում է, հոտոտվում, ավերվում, թալանվում, արմա-բան լինում, բայց բոլորի հայացքներն էլ անսառի կողմն են: Փայտ բերելը, ճիւղ է, չարչարան է, բայց ավելի հեծ, ֆան անասուն ղախելը, հող մշակելը, խոս հնձելը: Համ էլ անսառից բերած փայտի եկամուտն անվերահսկելի է, գոմում կաղած կով ու ոչխար չի, որ գան-հաճվեն, եկամտի չափը թրթի վրա գրեն ու որոշեն՝ նոյաւս սաճն, թե ասեն՝ չէ, դու աղբաս չես, ֆեղ նոյաւս չի հասնում: Փայտից սացած եկամուտն օրը բերվում, օրը մխվում է, իսկ կովն ու ոչխարը, հողագործությունը երկարաժամկետ եկամուտ են. նոյաւսառուի հոգեբանությամբ մարդկանց համար դրամ ավելորդություններ են, գլխացավանք: Զկա գլխացավանք, կա աղբահարություն, ու աստեղն ընթում են անգլխացավանք աղբահարությունը: Թումանյանում համարյա 80 տկոս աղբահարություն կա: Որովհետեւ կա նաեւ նոյաւսի վարժակն հոգեբանություն ու անսառ: Անսառն ու նոյաւսը ուղիղ համեմատական են ու չեն թողնում, որ Թումանյանում աղբահարության դեմքն ժոյի տեսա:

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

Փորձագետ

«Մի՞տես չէ, որ լավ սկիզբը լավ վերջ է խոստանում»

Մաս 2

Վլիմ Լազիեցի

Եվ այսօր, Ադրբեջանի ՊԱԾ ղեկավար Մարաթ Գուլիեյը, ծնված Գյանջայում 1958 թ., որի մականունն է «Զիլլեր Մարաթ»:

Անվանագրության ծառայության ղեկավարը հետո Գուլիեյը նշանակվել է իր ելույթներից մեկով, որը սկսեց հետևյալ արտահայտությամբ. «Ամեն առավոտ ինձ զեկուցում են, թե որ առանձնատեսակներում են դասակարգվում ծագրեր Ադրբեջանի դեմ»:

Ադրբեջանական լրատվամիջոցները անդադար գովերգում են արդեն գեներալ-գնդապետ Գուլիեյին. նա սաղանդավոր է բազմակողմանի զարգացած մարդ է՝ հոյակապ երգում է, սիրում է զբոսնել, հեծանիվ ֆուտբոլ, զբաղվում է ձյուրդուլով, մեծադեմ աչքերով է մարզասահ:

Մարաթ Գուլիեյը ղեկավարեց Ադրբեջանի Անվանագրության ծառայությունը 2015 թ. դեկտեմբերից մինչև 2019 թ. հունիսի 20-ը: Այս կարճ ժամանակահատվածում են ընդհանրապես անբողջ հայ-ադրբեջանական հակամարտության ընթացքում, Հայաստանում ավելի հաճախ են զեկուցվում ադրբեջանական գործակալների բացահայտումների եւ ձերբակալությունների մասին, քան Ադրբեջանում հայկական գործակալների մասին: Տարբերություն կար (որոշակի ժամանակ) նաև գործառնությունների որակների մեջ: Օրինակ՝ Բախլով ձերբակալվում էին լրագրողներ (Ռաուֆ Միրկադիրով), մարդու իրավունքների դաշտում (Լեյլա Յունուս) եւ մեղադրվում որդեկալի Հայաստանի լրեսներ, այսինքն անհասներ, որոնք դուր չեն գալիս ալիեյան ռեժիմին, բայց չեն ունեցել ակտուալ դիրքեր հետախուզական թեղեկություններ ձեռք բերելու համար:

Իսկ Հայաստանում ձերբակալվում էին լրեսական գործունեության համար. ուսիկանության նախկին գնդապետ հաշիկ Մարտիրոսյան կամ Իրանի ֆադախի, էթնիկ ադրբեջանցի Բեհնամ Բադերի (2009 թ.) եւ այլն: Իհարկե, մի քանի նկատառումներով, Հայաստանի ԱԱԾ-ն չի կարող իրեն թույլ տալ օգտագործել Ադրբեջանի դեմ հետախուզական մոտեցումներով Իրանում բնակվող հայերին, որոնք կազմում են Իրանի բնակչության մոտ մեկ տոկոսը: Իսկ Ադրբեջանի ՊԱԾ-ը համարձակորեն օգտագործում է այդ երկրի էթնիկ ադրբեջանցիներին (եւ ընդդեմ Իրանի, եւ ընդդեմ Հայաստանի), որոնք կազմում են Իրանի բնակչության մոտ ֆունտ տոկոսը: Երեւանը չի կարող արգելել նրանց մուտքը Հայաստան:

Ինչպիսիք, մի գուցե լրեսական բացահայտումների դաշտը դարձավ դասճան, որ նախագահ Ալիեյը որոշեց ազատել Մարաթ Գուլիեյից, բայց կա նաև մի ուրիշ դասճան, որը չի զիջում իր կարեւորությամբ միջազգային արեւայում:

Օրես ԱՄՆ Պետդեպարտամենտը հրադարարեց իր հերթական հաշվետվությունը աշխարհում սիրող օտերաշիվ իրավիճակի վերաբերյալ՝ կաղված մարդկանց առեւտրի, նարկոթրաֆիկինգի, երեխաների թափափուկների, բանալի դաշտում մարդկանց (այդ թվում երեխաներին) հարկադրաբար աշխատեցնելու վերաբերյալ:

Հաշվետվության մեջ նշվում են որդեկալի օղակներ Աֆղանստանը, Կոնգոն, Իրանը, Ղազախստանը, Ղրղստանը, Ուգանդան, Ադրբեջանը եւ Հունգարիան:

Առանձին տղով նշվում է, որ Ադրբեջանի կառավարությունը, համեմատած նախորդ ժամանակաշրջանի հետ, բավականին թուլացրել է թափափուկների դեմ դաշտի աստիճանում աշխատանքները եւ դրանք չեն համադասասխանում միմիմալ ստանդարտներին: Ադրբեջանը ընդգրկվել է հասուկ հսկողության ցուցակ՝ երկրորդ երկրների խմբում:

Արդյունում՝ լրես արագ հրատեց սկեցին իրենց դաշտումներին Մարաթ Գուլիեյը եւ ներքին գործերի նախարար Ռամիլ Իրիս օղլու Ուսուբովը (ղեկավարում էր ՆԳՆ-ն 1994 թ. մայիսից):

Բայց իհարկե նախագահ Ալիեյը չէր կարող իրեն լրես նկիրված մարդկանց վաճառահանի համար ուղղակի փողոց նետել (լրես երկրներում սարածված հիվանդություն), իհարկե դաշտումներ ստացան եւ Մարաթ Գուլիեյը (դաշտական արդյունաբերության նախարար), եւ Ռամիլ Ուսուբովը (նախագահին կից անվանագրության խորհրդի ֆարսուղար): Նախարարներ՝ առանց դորսֆելների:

Շատ հետաքրքիր անձնավորություն նշանակվեց Ադրբեջանի ՊԱԾ ղեկավար Գլխավոր դասախաղության կոռուպցիայի դեմ դաշտի վարչության ղեկավար, 59-ամյա Վլիմ Լազիեյը: Փաստորեն աշխարհի ամենակոռուպցիայի երկրներից մեկի՝ ի դաշտում կոռուպցիայի դեմ դաշտարող անձը, որը, իմիջիայլոց, դեռեւս Էլչար Մահմուդովի օրոք զբաղեցնում էր ԱՄՆ առաջին փոխնախարարի դաշտում, նորից վերադարձավ անվանագրության համակարգ: Նա քաջ ծանոթ է ադրբեջանական «լաւորմասին»՝ կեղտոս փողեր լվանալու մեխանիզմին, «սեւ դրամարկերի» գործունեությունը, օֆտորներում գումարներ տեղադրելու գործընթացներին եւ այլն եւ այլն:

Հայտնի է, որ Նազիեյի ընտանիքը, հասկալիս նրա տղաները՝ Իլիամն ու Իլգարը խոշոր թիզնետի եւ կոմերցիայի «մասնագետներ են» եւ նրանց գործունեությունը միայն Ադրբեջանով չի սահմանափակվում՝ Վիրջինյան կղզիներ, Չեխիա, Թուրքիա: Նրանց ամենահայտնի ընկերությունը՝ «Nettle Stone Investments Ltd»-ը, հայտնի է որդեկալի լվացող «սոսուր լվացուցում»:

Չեխիայում, հասկալիս Պրահայում եւ Մարիանսկե-Լազնե հանգստա-

վարում, նորանշանակ նախարարի որդիները ձեռք են բերել անարժ գույք, հյուրանոցներ, բիզնես եւ հիմնադրել այլ ձյուրերում:

Բացի «AME Holding» եւ «Nettle Stone Investments Ltd» ընկերություններից, Նազիեյների ընտանիքը կաղ ունի նաեւ 2008 թ. բախվում հիմնադրված «Ռոնթ» ՍՊԸ-ի հետ:

Ազգային անվանագրության նախարարությունից Նազիեյը հեռացավ 2011 թ.՝ Էլչար Մահմուդովի հետ կոնֆլիկտի դաշտում, բայց լրես լրես «սեղավորվեց» կարեւոր դաշտում:

Պակաս գործունյա եւ մեծահարուս չէ Վլիմ Լազիեյի եղբայրը՝ Վալիմ Լազիեյը, որը 2015 թ. Ադրբեջանի Պետական միգրացիոն ծառայության ղեկավար է նշանակվել:

Ինչպես հասկացավ ընթերցողը, Վլիմ Լազիեյը եւ նրա ընտանիքի անդամները մեծ հաջողությունների են հասել թիզնետում, երբ Նազիեյը «ազնվորեն» դաշտում էր կոռուպցիայի դեմ: Դա «նորմալ» երեսույթ է, ընդունված է լրես երկրներում եւ դրա համար անարժանի սյանը ոչ ոք չի գամվում, ավելին՝ նման մարդկանց տրվում են նոր դաշտական բարձունքներ: Իսկ թե ինչպիսին կլինի Նազիեյի վերջը՝ ցույց կտա ժամանակը:

Ինչ լավ է, որ մենք այդ երկրում չենք արդում:

Մաս 2-րդ եւ վերջ

ՀԱՍՏԻՎ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

«Եվ նա՝ Թուրքիան, դիմել է, դիմում է եւ կղիմի ամենահրեշտավոր միջոցների՝ վերջ դնելու էր ժողովրդին իր հարցի հետ միասին, հայի հայրենիքի ու ազգային իրավունքների խնդիրը ընդմիջեց փակելու համար», - սրանք Ամենայն Հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի խոսքերն են՝ գրված դեռ Առաջին աշխարհամարտից առաջ: Ի՞նչ «Հայոց հարցն ու իր լուծումը» հողվածում Թումանյանն արդեն կանխատեսել էր երիտթուրքերի հրեշտավոր ծրագիրը: Ի խորին դժբախտություն հայ ազգի եւ առաջադեմ մարդկության՝ այդպես էլ եղավ: Եվ հայ ազգը, որ մարդկության ֆադախալիքության արեւալույսից եղել է բարձր մակարդակի կրող եւ արարող՝ իր իսկ դաշտական բնորոշումն ենթարկվեց ցեղասպանության եւ հայրենազրկման: Բնավեր դարձած, մահվան ճիւղերից փրկված հազարավոր հայորդիներ սփռվեցին աշխարհով մեկ՝ իրենց հետ տանելով Հայոց ցեղասպանության մասին կենդանի վկայություններն ու ընտանեկան դաշտությունները...

1995 թ. ապրիլի 24-ին՝ Մեծ եղեռնի 80-ամյա տարելիցին, բաց-

Ցուցադրություն՝ նվիրված Հայոց ցեղասպանության փոքրիկ վերադարձներին, կամ՝ անցյալը դեռ ներկա է

վեց Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտը. ավելի քան երկու տասնամյակ թանգարանն աշխարհին ներկայացնում է անցած դարի առաջին ցեղասպանության՝ Հայոց Մեծ եղեռնի դաշտական անհերքելի իրողությունը, որը չդաժարեցվեց եւ հիմք դարձավ հետագա ոճրագործությունների համար: Թանգարանում դաշտվող վավերագրերն ու «հիշողությունը» միայն Հայոց ցեղասպանության ակնաշեստ-վերադարձների ժառանգներին չեն դաշտանում. դրանք

բացառիկ ցուցադրություն՝ «Հայոց ցեղասպանության փոքրիկ վերադարձները. դրվագներ» խորագրով, նվիրված երեխաների իրավունքների դաշտության միջազգային օրվան:

Հայոց ցեղասպանության փոքրիկ վերադարձներին նվիրված երկրագու (հայերեն, անգլերեն) ցուցադրության մեջ ներառված էին Ազգերի լիգայի արխիվի հայ երեխաների որոշ հարցազրույցներ, ինչպես նաեւ թանգարանի արխիվում ու ֆոնդերում դաշտվող եւ թեմային վերաբերող նյութերը:

Բացման խոսքով հանդես եկավ «Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամի սօրեն, դ.գ.դ. Հարություն Մարությանը, բանախոսեց գիտական գծով փոխսօրեն, դ.գ.թ. Էդիսա Գոյանը, աղա՝ Թանգարանային ցուցադրությունների կազմակերպման բաժնի ավագ գիտախոսող, դ.գ.թ. Թեմիստ Կարսոյանը ներկայացրեց ցուցադրությունը:

Մենք զրուցել ենք «Հայոց ցեղասպանության փոքրիկ վերադարձները. դրվագներ» ցուցադրության հեղինակներից մեկի՝ Թեմիստ Կարսոյանի հետ: Նա ներկայացրեց, թե ինչպես է ծնվել այս ցուցադրության գաղափարը:

-Աշխատանքի բերումով առիթ ունեցա կարգալու Ազգերի լիգայի արխիվում դաշտվող հայ փոքրիկ վերադարձների՝ երեխաների հարցազրույցները, եւ հենց նրանց իրավունքների դաշտության ցանկությունից ծնվեց նմանօրինակ ցուցադրության կազմակերպումը: Պատճառն է Թեմիստ Կարսոյանը: Սկզբնաղբյուրային կարեւոր նշանակություն ունեցող հարցազրույցների կրկնօրինակները ՀՅԹԻ հիմնադրամի արխիվում դաշտանում է հանձնել գիտության գծով փոխսօրեն, դ.գ.թ. Էդիսա Գոյանը: Ցուցադրության բացման օրն Էդիսա Գոյանը ներկայացավ «Երեխաները եւ ցեղասպանությունը. հայ երեխաների բռնի տեղափոխումը Մեծ եղեռնի տարիներին» թեմայով բանախոսությամբ:

⇒ 1 Ես սեփական աչքերով եմ տեսել, թե ինչպես էին Սեւան ազգային պարկի ղեկավարության ներկայությամբ հասվում միայն միջանոցի ծառերը՝ անտեսելով ու օրի-օրի առաջացող ջրի դաշին թողնելով այն ամենը, ինչը որդես շինանյութ հնարավոր չէր վաճառել՝ թփեր, կոճղեր, ճյուղեր եւ այլն: Բացի այն, որ ՍԱՊ-ը պարզապես թալանում էր լճափը, նույնիսկ թույլ չէր տալիս, որ համայնքների բնակիչները որեւէ տեսակի փայտ դուրս բերեն անտառից: Զիչ չեն եղել դեղերը, երբ ոտը ոտով ընկնող ծերունուց կամ 13-14 տարեկան երեխայից մի էտաբեռ փայտի համար ՍԱՊ-ի մի «դասվավոր» դասախանասու 1500 դրամ կամ մեկ հավ է ուզել: Նույն անձի ու նրա «բարոնների» ներքին համաձայնությամբ այդ ժամանակ կարելի էր անտառի որեւէ մասից, մեկ գառան կամ խոճ-

նելու հարցն ուղղակի հիմարություն է: Չի կարելի հիմնվել մի քանի սասկած կովերի լուսանկարների վրա ու եզրակացություն կազմել: Ավելին, երբ մարդն ամբողջ կյանքում սարին մի քանի անգամ է գյուղում լինում, չի կարող իմանալ, որ այս սեզոնին լճի ափամերձ շրջանում աճում են այնպիսի խոտեր, որոնք ուտելով, խոտը եղջերավոր անասունները գերազավորումից սասկած են, եթե սերը կամ հովիվը ժամանակին արհեստական միջամտություն չի արդարացրել: Այդ լուսանկարներում դասկերպած սասկած կովերն այդ ամենի հետեւում են, ջուրն այստեղ «մեղավոր» չէ: Վերջին հաշվով վաճառքային ֆիզիկայի դեպքում չէ հասկանալ այն, որ եթե լճի ջուրը թունավոր լինե, արդյապես արդող կենդանիները կմեռնեին խոտերից: Բացի այդ, Սեւանի ձկնորսները այսօր էլ մեծ հա-

ռաջացմանը զուգահեռ կսրվեցին նաեւ տուրիզմի հետ կապված բոլոր հույսերը: Մարդիկ չեն ցանկանում մոտակների կեր դառնալ ու ճահճուների գալուց հետո մեռնել: Այս ամենը եւս վաղուց գոյություն ունի, եւ այդ գոյության համար մեծ կրկին «դասվավոր» ենք ՍԱՊ-ին, որին այդ ամենը վերացնելու համար պետք է մեծ գումարներ էր հասկացրել: Չարմանալի է, ափ մեծված մամուռների հոսքն մեկ-երկու քառասուն հեկտարներ են խոտերից ինչպես են այսօր սարի շրջել հեղձուկ առաջացնող ճահճահոսքը: Կարելի է լեռներից գյուղերի միջով լիճ հասնող գետերի բերած աղբի խնդիրը, որին ավելանում է նաեւ ամռան ամիսներին արձանեկվածը, հիմնականում՝ ղոլիթից ելնելու ու աղակի: Այդ ճանապարհով նույնպես Սեւանը վերջին տասնամյակների ընթացքում զգալիորեն աղտոտվել է:

մեր դեպքում սահմաններով անցնող ու թեմանու երկիրը ոռոգող Արաբս գետի ջուրը, որի ծավալը թույլ է սալիս ոռոգել ոչ միայն Արարատյան դաշտը, այլեւ մյուս բնակավայրերը, եթե դեպքումը համապատասխան ջրանցքներ անցկացնի: Այդ դեպքում Սեւանից այդքան ջուր վերցնելու կարիք չի լինի: Ավելին՝ եթե դրան զուգահեռ դասկասեցվեն նաեւ Գրազդան գետի ջրբողման ծավալները, մեկ-երկու քառասուն մեջ ամեն բան հունի մեջ կընկնի, լճի մակարդակն էլ կբարձրացվի: Բայց, ինչպես նշեցի, հարցը դժվար կողմ էլ ունի: Եթե լիճը բարձրանա, դրա կողմով անցնող ավտոճանապարհի մեծ մասը մնալու է ջրի տակ, կարողանալու է Հայաստանի Հանրապետությունը այդքան երկարության մոտ ճանապարհներ անցկացնել՝ հիմնականում լեռնային տեղանքով: Ես խիստ կասկածներ ու-

Մի փոքր՝ «Էներգետիկ կոլապսի» մասին

⇒ 1 Այս «բարեփոխումներին» զոհ գնացած նախարարությունը սարսիմակ սրամաբանությամբ միացվեց Տարածային կառավարման նախարարությանը, որն այսուհետ կոչվում է Տարածային եւ ենթակառուցվածքների կառավարման նախարարություն: Այդ փոփոխությունները չէին կարող բացասաբար չանդադարացնել ընդհանուր էներգետիկ համակարգի կառավարման վրա: Գիտեցնեմ, որ ՀՀ էներգետիկ ենթակառուցվածքները լավագույն կիճակում չեն գտնվում, դեռ իՍՀՄ սարիներին կառուցված համակարգը լուրջ բարեփոխումների, եւ որ կարելի է, մեծ ներդրումների կարիք ունի: Չնայած վերջին տարիներին այդ ուղղությամբ որոշակի աշխատանքներ կատարվել են, սակայն համակարգը հստակ կառավարման կարիք ունի, ինչը նախարարության լուծարումից հետո ամբողջությամբ չի կատարվում: Որոշակի հնարավոր լինի հետագայում խուսափել մեծ իրավիճակների կրկնությունից, հարկավոր է իրականացնել ամենօրյա մոնիթորինգ, վերլուծություն եւ վերահսկողություն, համակարգի աշխատանքը հասկանալու ու հնարավոր աղետները կանխարգելելու համար: Սա այն աշխատանքն է, որը չի իրականացվում արդեն հայտնի դասճանաչումներով: Նախարարությունը մեծ է զբաղվել նաեւ էներգետիկայի համակարգի զարգացման եւ դրա ռազմավարության մշակման հարցերով: Այս աշխատանքը նույնպես չի իրականացվում: Եվ վերջապես զանգուրդ չէ, որ էներգետիկայի ՀՀ ազգային անվտանգության կարելի է արդարացի բարդացուցիչն է, հետեւաբար այս ուղղությամբ եւս մեծ է իրականացվելիք մշակումներ, որոնք, ցավով արժի նույնպես բացակայում են: Այսպիսով, ՀՀ-ում տեղի ունեցած էներգետիկ «կոլապսը» ընդամենը առաջին մասն է այն բանի, որ երկիրը կանգնած է խորը էներգետիկ ճգնաժամի նախափուլին: Եթե այս ամենը դասճանաչվելու փուլում չի, սրա արդյունքների հիման վրա չարվեն համապատասխան եզրահանգումներ, ապա մեծ քանակությամբ կմոտեցանք 90-ական թվականների իրականության կրկնությանը: ՀՀ-ն կարիք ունի էներգետիկ համակարգի, դրա անվտանգության գործունե փաստաթղթի, ռազմավարական հետազոտության եւ մշակման, հակառակ դեպքում այս իրողությունները կարող են կրկնվել: Հարկավոր է մշակել երկարաժամկետ ֆաղափականություն, մեծ ներդրումներ իրականացնել այս բնագավառում, փորձել համակարգը սինխրոնացնել Վրաստանի եւ Ռուսաստանի էլեկտրաէներգետիկ ցանցերի հետ եւ այլն: Սակայն այս ամենը անհնար է, քանի որ եւ լեկտրաէներգետիկ արտադրության, դրա հզորացման ու արտահանման ֆաղափականության համար չկա մեկ ընդհանուր կառույց՝ նախարարության տեսքով:

Սեւանը ճանաչել, նոր խոսել

կորի դիմաց մեկ-երկու բեռնասար հասարակ ծառ դուրս բերել: Հենց այդ սարիներն էին, որ «կոտրեցին» Սեւան լճի մեջը: Դրանք այն սարիներն էին, եւ հենց ՍԱՊ-ի աշխատակիցներն էին, ովքեր դասախանասուի զինծառայողից կացին էին խլում ու սողանում «ակտ գրել», եթե կաշառք չէր իրենց. այդ մարդկանց դասճանաչել է լիճն այսօր այս փոփոխումն է:

Վերն արդեն սասից, որ հասարակ ծառերից բացի ամեն ինչ մնում էր լճափին: Մոտ քառասուն տարեկան լճի մակարդակը բավականին բարձրացել է. որեւէ մեկին հետաքրքիր չէ՝ որտեղ մնացին չհեռացված կոճղերն ու արմատախիլ չարված չիչխանենու հեկտարներ գրավող թփերը: Սկսում եմ կռահել. այսօր այդ ամենը լճի մեջ սուզված է, որդես ջրային անտառ: Լճի վրա նավակով զբոսնած մարդկանցից շատերը նկատեցին, որ տեղ-տեղ հասակն ուղղակի անտառ է հիշեցնում: Իսկ հիմա զտեք դասախանասու, թե որտեղից է առաջանում այդքան մեծ ծավալով մամուռը եւ ափ մեծվում:

Իսկ այդ ամենի դասախանասուններից կրկին փնտրել իհրեյալ սարիներին ՍԱՊ-ում ու Բնապահպանության նախարարությունում դասճանաչված մարդկանց շարքում, որոնցից շատերը, սարսիմակորեն, Վարդենիս եւ Սեւան ֆաղափաներում սկսեցին մեկը մյուսի հետեւից կահույքի արհեստանոցներ հիմնել:

Այդ «մաքման» աշխատանքներից մոտ հինգ արհեստանոցներ, 2014-15թթ.-ին, հասուկ տեսակի կա բերվեց Հայաստան, որը հնարավորություն ունի ջրի մեջ մտնելու եւ մաքրելու փոքր մոտ հիսուն մեծ խորության վրա: Հսկայական գումարներ դուրս գրվեցին մեքսիկոյից, բայց ոչ չհանձնելով չմաքման, բացի այն հիմնականներից, որտեղ ժամանակի «լավ տղերքը» մեծ է լողափեր ու հանգստյան սենյակառուցելիք:

Բայց այն լուրջ մտախոհվելու տեղիք են տալիս լճափին առաջացած ու ավազը կղզիացրած ճահճուները, որոնց դասճանաչում վերջին տարիներին սարածաբանները մոտակների ու օձերի ֆանակն աննախադեմ շատացրել է: Եթե նախկինում այդ բարձր լեռնային հասկածներում, մասնավորապես խոտում եւ Վարդենիսի շրջանի՝ Արեգունի-Շափաթաղ հասկածի մասին, մոտակները չէին էլ նկատվում, ապա այսօր մարդիկ ստիպված են ամռանը ցանցերով փակել բոլոր դռներն ու դաստիարակները: Ծահճուների ա-

Լուծումներն, իհարկե, չեն եւ, բայց ո՞վ է անելու, ո՞վ է ցանցեր տեղադրելու գետերի վրա, ո՞վ է աղբամաններ տեղադրելու լողափերում, ո՞ր կառույցի կամ համայնքի ծրագրով: Մի փոքր էլ շարժվեցին ֆաղափաներից մեծ մասնախանասվության զգացում ունենալ, թե՛ ոչ:

Սարսափելի մեծ աղմուկ են առաջացնում նաեւ լճի մակարդակի բարձրացման մասին խոսակցությունները: Ասում են սարսափելի, որովհետեւ այդ մասին բարձրաձայնողներից շատերն ուղղակի զգեսներ են եւ խոսում են միմիայն այն դասճանաչում, որդեսից հետո չմնան թեման հողովոր իրենց հարեւաններից ու շրջապատի մարդկանցից: Իրականում լճի մակարդակի բարձրացումը չափ հեշտ եւ դժվար կողմեր ունի: Հեշտ այն է, որ կարելի է օգտագործել նաեւ

նեմ, որովհետեւ, եթե 30 տարում անհնար եղավ ասֆալտաշտել 13,05 կմ երկարությամբ Շափաթաղ-Արեգունի ավտոճանապարհը, որին գոնե 5 անգամ արդեն անդադարվել են, դժվար թե կարճ ժամանակում հնարավոր լինի ասֆալտաշտել մի քանի հարյուր կիլոմետր: Ավելին՝ ի՞նչ ճակատագրի է արժանանալու Վարդենի-Շորժա-Երեւան երկաթգիծը, ջրի տակ ենք թողնելու, թե՛ տեղափոխելու ենք, ինչպե՞ս, ի՞նչ միջոցներով: Վերաբերյալ խնդիրները լուրջ ջանքեր ու ծախսեր են ենթադրում, որոնք հնարավոր է լուծել միայն ազգային-դեպարտամենտներում: 20-րդ դարի երկրորդ կեսին խորհրդային իշխանությունները ծրագրել են՝ ցամաքեցնել Սեւան լիճն ու սարածին այլ նոսրանկարներով օգտագործել: Այդ նոսրանկար խորացվել էր Հրազդան գետի ակունքը: Բայց կարճ ժամանակ անց հենց նույն ծրագրի հեղինակները խոստովանեցին, որը լիճը ճիշտ օգտագործելու դեպքում կարելի է մի ամբողջ դեպարտամենտ կերակրել, որից հետո որոշում կայացվեց՝ երկաթյա արգելափակումներով փակել Հրազդանի ակունքի մեծ մասն ու կրկին ընդարձակել լիճը:

Այսօր՝ 21-րդ դարում, երբ, ինչպես ասում են, «տուրիզմը աշխարհում ունի մեծ քանակությամբ խանութներ», մեզ ի՞նչն է խանութում մեծ ուժադրություն դարձնել Սեւանին ու դրանով «կերակրել մեր դեպարտամենտը»:

Հրանտ Մադաթյանը Սեւանա լիճը շփոթում է լողավազանի հետ

Հոկտեմբերի 9-ին ԱԺ-ում տեղի ունեցած նմանակումների ժամանակ, անդադարադադար Սեւան լճի հիմնախնդիրն, ԲՀԿ անդամ Հրանտ Մադաթյանը, գտնվելով, որ լիճը հիվանդ է եւ բոլորիս օգնության կարիքն ունի, առաջարկեց, ոչ ավել եւ ոչ քիչ, ինչպես լճի մակարդակը, մաքրել այն եւ կրկին բարձրացնել: Հավանաբար դասճանաչվող Մադաթյանը 70 կմ երկարություն, 55 կմ լայնություն եւ 1260 քառակուսի կմ մակերես ունեցող Սեւանա լիճը շփոթում է լողավազանի հետ: Ավելին՝ դասճանաչվողն այնքան վստահ արեց իր առաջարկը, որ ենթադրելի էր, թե Սեւանը շփոթում է ոչ թե սանդղատ լողավազանի, այլ՝ մանկական,

փչովի, կաուչուկե լողավազանի հետ: Չարմանալի է՝ ինչպե՞ս կարելի մնան լուրջ հարցին, մնան անդադարադադար, անփույթ եւ անգրագետ մոտեցում ցուցաբերել: Մադաթյանը երեւի չգիտի անգամ, որ Սեւան լճի մակարդակի մեկ մետր կորուստը վերականգնելու համար մի քանի տարի է հարկավոր: Խնդիրն լուրջ մոտեցող դեպարտամենտում մնան առաջարկի համար դասճանաչվողին կարկեղծ ձայնի իրավունքից: Ահա՛ թե ո՞ր մեծ է կիրառել վեթիմը: Հ.Գ. Հոյս ունենա՞մ Մադաթյանը Սեւան լիճը կորով մաքրելու սրամադաթյուն չունի... **Գ. Գ.**

ԱՎԻԿ ԻՍԱԳՎԱԿՅԱԼ

Սկզբը՝ նախորդ համարում

Յենրիկն ընկերություն էր անում Մոսկվայում ամբողջ կամ ուսման մեկնած ահագին թվով հայերի հետ: Եվ առաջին հերթին նրա ընկերներն էին Մոսկվայի Հայ մշակույթի սանը (որը կից էր Հայկական ՍՍՀ մշակական ներկայացուցչությանը) ամբողջ և արվեստի սարքեր ձուլող նուսումնասիրող մեր սաղանդավոր ռուսների մի ողջ խումբ, կոմպոզիտորներ՝ Առնո Բաբաջանյան, Էդվարդ Միրզոյան, Ղազարոս Սարյան, Արամ Խուրդյան, Երաժիշտներ՝ Ալեք Գաբրիելյան, Պավել Լիսիցյան, ճարտարապետներ՝ Կարո Հալաբյան, Մերժանով, ֆանդակագործ Նիկոլայոս Նիկոլայոսյան: Շատերը նրանցից ունեն բազմաթիվ հիշողություններ կապված Յենրիկի անվան հետ: Այս աննկուն կինոնանը նաև զարմանալի ու անսպասելի կասկածների մեծ ճարտարապետ էր, ըստ որում կասակ կազմակերպելը, կասակ անելը դարձել էր նրա կյանքի մի օրգանական մասը, նա ինչպես հրաշալի միզանոստերներ էր բեմադրում ֆիլմերում, այդպես էլ մեկը մյուսի հետևից զվարճալի կասակներ էր մոգոնում ու բեմադրում իր առօրյա կյանքում:

«Պայթյունավաճառող դասվեր»

Ի դեպ, կասակ (розыгрыш) անելու մոլուցմով բռնկված Յենրիկը չէր ճանաչում մեծ ու փոքր հեղինակություն: Երբ զաղափարը մտնում ծագում էր, այլևս չէիր կանգնեցնի, գործը մինչև վերջ մեծ էր սաներ: Ով ուզում է լինել, ինչ մեծություն: Պատերազմը ավարտված է: Միջազգային աշխատանքները որոշում են հրեական դասական հողերի վրա ստեղծել Խորայելի մեծությունը և այլն: 1946 թվին այս մեծությունն ստեղծվում է: Հարց է ծագում, թե ինչ կադր ունի այս բոլորի հետ Յենրիկ Յովհաննիսյանը: Բայց արի ու սես, որ ունի և միայն ինքը կարող է զսնել այդ կադրի բանալին:

Ուղղակի դեմ էր զսնել ամառը բեմադրվող ներկայացման հիմնական ինսերթը, և նա որոշեց իր գործի ճշմարիտ վարդապետ և մի մարդ, որ լավ գիտեր, թե ինչ «դուր» է կյանքը սովետական, զսնվ իր հերթական անելիքն ու, բնական է, իր հերթական զոհիկն:

Չանգ կոմպոզիտոր Շոսակովիչի բնակարանում.

-Դմիտրի Դմիտրիևիչ, բարի օր, - մի փոքր արեւելյան ակցենտով ներկայանում է մեծ կոմպոզիտորին: - Ձեզ անհանգստացնում են Խորայելի նորաստեղծ մեծության դեմոստրացիան, մեծ ուզում եմ հայտնել Ձեզ մեր մեծագույն սերն ու հարգանքը, միաժամանակ հայտնել Ձեզ Խորայելի մշակույթի նախարարության խնդրանքը, այն է՝ ցանկանում եմ դասվիլ Ձեզ գրել Խորայելի մեծության օրհներգը (հիմնը): Մեմ դարձավորվում եմ մի սոլիդ հոնորար այս գործի համար և երբեք ամիս ժամանակ եմ սրամադրում: Եթե փորձեմ մեզ հետ կապվել, ապա խնդրում եմ գրի առեմ այս հեռախոսահամարը:

Եվ հեռախոսալարի մյուս կողմից մեր Յենրիկ Յովհաննիսյանը թելադրում է իր հեռախոսի համարը:

Գերագույն Կոմպոզիտորի մեջ զգելով Դմիտրի Դմիտրիևիչին, որը միայն հասցնում է ռուսներին, երբեմն բաց թողնել իր ցածրաձայն da-da-da-ների շարունակը:

Այս առաջարկը ծանր ու թեթև անելը, դրա շուրջը մտածելը, արդեն սագնալի մեջ է գցում մեծ կոմպոզիտորին: Մի կողմից, իհարկե, մեծ դասիկ է մի ազդեցիկ երկրի օրհներգը գրելը, բայց մյուս կողմից ինչ հետեւանման կարող է այս անեմն ունենալ...

Այդպես մի ֆանի օր անում, ամբողջապես կորցրած մեծ երգահանը իր սերը չի զսնում: Այդ սարիների երաժշտական աշխարհի ֆավոր-հայրիկը Կրեմլի առջեւ Տիխոն Նիկոլաևիչի հրեմնիկովն էր՝ Կոմ-

պոզիտորների միության անփոփոխ նախագահը: Եվ մեր Դմիտրի Դմիտրիևիչը ֆայլերն ուղղում է Խրեմնիկովի մոտ և կոնֆիդենցիալությունը դադարեցնելով դայանով դասնում իրեն արված առաջարկի մասին և խորհուրդ խնդրում:

-Դմիտրի Դմիտրիևիչ, որքան ինձ հայտնի է, Ձեր անոթներում հրեական արյուն չկա, Դուք ինչո՞ւ դեմ եք գրել այդ երկրի մեծական օրհներգը: Պատկերացնում եմ, որ ամեն անգամ այդ օրհներգը հնչեցնելուց առաջ միջին սան նաեւ Ձեր անունը: Իսկ ինչպե՞ս կընդունվի դա վերաներում, դասկերացնում եմ, չէ՞: Մերժեցե՞ք կասեցողիկ ձեռով: Ասացե՛ք, որ հրեական հիմնը դեմ է գրի ազգությանը հրեա կոմպոզիտորը և վերջ:

Բավական հանգիստ ձեռք բերած և դեռ մի ֆիչ էլ ազդեցիկ դարձած Շոսակովիչը փորձում է մոռանալ այդ առաջարկը: Եվ մի երկու օրից կրկին գանգ.

-Դմիտրի Դմիտրիևիչ, Խորայելի դեմոստրացիան մշակույթային ասպեկտ է խոսում: Կարո՞ղ եմ արդյոք մեմ ընթրիքի սեղանի շուրջ հանդիպել «Նացիոնալ» հյուրանոցում, Ձեր սնից ոչ այնքան հեռու: Եվ մեմ Ձեզ համար մի փոքր ծառուկ, սակայն բավական ծանրաբառ «ավանս» եմ դասառասել: Կարո՞ղ եմ արդյոք մեմ ժամադրվել:

սուր ֆննդադատել արվեստի գործիչներին ֆորմալիզմի և արեստանոսության մեջ: Յենրիկը լավ բռնում է դասը, զանգում Առնոյին ու ասում՝ «Հենց Կաբալեական ֆաղափից կբացակայի, ինձ կասես»:

Առնոն, իմնանալով որ իր հարեանը հերթական գործուղման մեջ է, իմաց է չալիս Յենրիկին...

Անցնում է մեկ շաբաթ Կաբալեական

ՅԵՆՐԻԿ ՇՈՎԶԱՆՆԻՍՅԱՆ ԵՐԲ ԺՊԻՏՐ ԴԱԿԱՏԱԳԻՐ Է

Եվ հեռախոսալարի մյուս ծայրից Յենրիկի ականջին են հասնում համարյա բառ առ բառ ճշգրտությամբ Խրեմնիկովի ֆրազները: Եվ վերջում՝ «Իսկ հրեա կոմպոզիտորներին Դուք ինձանից լավ գիտե՞ք»:

Յենրիկին մնում էր երբայերեմ դասախանել.

- Չայգեզունգ - Зай гезунг - (Будь здоровь, до свидания).

«Կնիք»

Կոմպոզիտոր Դմիտրի Կաբալեականի ճանաչված անուն էր Մոսկվայի երաժշտական աշխարհում: Նրա լավագույն գործերը վերաբերում էին մանուկների համար գրած ստեղծագործություններին, բավական թվով երաժշտություն էր գրել նաև կինոֆիլմերի համար: Սակայն, արդեն վաղ երիտասարդ տարիքից աչքի էր ընկնում իր ֆաղափացիական ակնկալությամբ: Երբ որ շատ անվանի կոմպոզիտորների համար մուսիկա փակ էր արեստանում, նա, կարելի է ասել, արեստանում գործողություններից շուրջ էր վերադառնում: 40-ական թվականներին հանդես էր գալիս որդես երաժշտության մեջ սեղ զսած ֆորմալիզմի ուղղության սուր ֆննդադատ: Ըստ որում կգրեք այնպիսի մեծությունների դեմ, ինչպես Շոսակովիչը, Պրոկոֆևը: Մշակական անդամ էր ՍՍՀՄ Մշակույթի նախարարության կոլեգիայի, Գերագույն խորհրդի դասառասելի, ՍՍՀՄ ժողովրդական դերասան և մինչև իսկ լեմինյան միոներիայի համամիութենական խորհրդի անդամ:

Առնո Բաբաջանյանը Մոսկվայում ամբողջ էր նրա հարեանությամբ զսնվող Կոմպոզիտորների սանը, Գորկու փողոցի կից շենքում, հարեանությամբ K-9 նշանավոր փոստասան:

Մի օր Առնոն ասում է Յենրիկին.

-Արա, էսնց էլ սուր մա՞րդ ոնց էդ Կաբալեականին, հա՞ ցույց է անլիս իրեն Սովետի ակնիկ ջասագով, և զանա մեր շենքում դայաբար է ծավալում, որ մեր մուսիկա կոչվի Մոսկվա ֆաղափի ամենաօրինակելի կոմունիստական դոկտերը, բայց ինքը եվրոպայից շուրջ չի գալիս, հազ ու կաղը, Եյադամ, գալստուկը միայն անգլիական:

Արա, մի բան մտածի սրա գլխին խաղանք:

Հենց այդ օրը անում էլ, 1962 թվին, Խուրեչովը հայտնի էլույթ էր ունեցել և

իր սիկնոց հետ վերադառնում է Մոսկվա, մնում իր հիշատակում մուսիկա, բարձրանում ծանր ճամբարներով, մոտենում դառնը, համոն բանալիները, մեկ էլ ինչ շենքի՝ իր դառն կողմերը սուրգույն կնիքով զննած է կնիքի վրա հսակ կարդացվում է ՄԵԴ և ինչ-որ մի թիվ:

Այսինքն դուռը բանալն արգելված է և կողմերը ՄԵԴ-ի կողմից կնիքված:

Ու ժամանակ է, ձեռքին՝ ճամբարներ, ինչ անել, ո՞ւմ դիմել:

Հազար ու մի կասկածելի մտքեր են անցնում «ֆորմալիզմի ֆննդադատ» մտքով, այդ քա կարծես Վիեննայում ոչ մի կասկածելի հանդիպում չեմ ունեցել, բայց ո՞վ գիտե սրանց, իսկ Խուրեչովի ճառը, նա ո՞ւմ նկատի ունեցել:

Այսպես մոլորված կանգնում է և գանգում հենց մույն հարթակում իրեն հարեան Բոստրոմովիչին. ինչ անել: Բոստրոմովիչը, վերին ասիճանի սիբալի ու բարի մարդ լինելով, կոմպոզիտորին կնոց հետ, ճամբարներն էլ դեռ չհաճված, ներս է հրավիրում, ասելով՝ «Հիմա կեսգիշեր է, ոչինչ չեմ կարող անել, համեմայնդե՞ք սոպրանո մինչև առավոտ: Բայց կնիքը ֆանդել խորհուրդ չէի տա, առավոտյան կախաճեմ դարձել»:

Այդպես էլ անում են:

ՄԵԴ-ի նախարարությունը՝ Օգարե 6 հասցեով, զսնվում էր համարյա մույն փողոցի վրա, ինչ Կոմպոզիտորների տունը, և հաջորդ առավոտ Մեմլինյան դափնեկիրը գնում է ուղիղ ՄԵԴ-ի դեկա-

վարի մոտ: Բնականաբար սիրը դող, բնականաբար աշխատելով անգամ այս իրավիճակում դադարեցնել իր լոյալությունը իջեցրել կարգերին: Իհարկե, մի ֆանի օրհեռափով զանգերից հետո դարձվում է, որ ոչ մի համադասախան «ցուցում» չի եղել կոմպոզիտոր Կաբալեականի սան դուռը կնիքելու վերաբերյալ, որ մուսիկա զսած է և դեռ մի օրհեռափով աշխա-

սակցի էլ կցում են նրան, որ զա և սեղում ծանոթանա ստեղծված «անհեթեթության» հետ:

-Это недорозумение Дмитрий Борисович, а скорее всего розыгрыш, я думаю. - Հանձնարարում է ողջ գիշեր անփուն մնացած Դմիտրի Բորիսովիչին ՄԵԴ-ի գեներալը:

Իսկ իր ընկերոջ այս հերթական սփեչի համար՝ Առնոն Յենրիկին ընթրիքի է կանչում մոսկովյան «Արաս» հակական ռեստորանում:

«Վարների ջութակը՝ մոսկովյան հանրակացարանում»

«Պատից կախված իմ ջութակը ընկավ, կոսովեց», այս հիմ ժողովրդական երգը Յենրիկ Յովհաննիսյանի և Առնո Բաբաջանյանի թեթև ձեռքով սագակ իրական դասնություն և արձանագրվեց որդես ամենակասարյալը Յենրիկի արած հարյուրավոր կասակների շարունակ:

Մոսկվայի հայ մշակույթի սանը իրենց կասարելագործումը շարունակող արվեստագետների շարունակում էր մեծանուն ջութակահար Ալեք Գաբրիելյանը: Հարակից սեմյակներում էին ամբողջ Առնո Բաբաջանյանը, Էդվարդ Միրզոյանը:

Հայաստանի կառավարությունը հասուկ հրամանագրով Ալեք Գաբրիելյանին էր հանձնել մի շատ թանկարժեք իսալական ջութակ «զվարներ» մակնիշի, որ մեր մատեսրոն նորանոր բար-

ձուներհի հասնի եւ ստեղծի մոտ ա-
ղապարհում իր նշանակւոր «Կոմի-
սաս» գործիքային փայլանքը:

Ու Ավետ Գաբրիելյանը, դեռ լուսար
չբացված, ամեն or սկսում էր իր նվազը,
հաճախ նույն դասաժող հիսուն անգամ
կրկնելով, բնականաբար ամենաբազմ
դասերին խաթարելով Առնոյի եւ Երվար-
դի փունը: «Այստեղ չի լինի,- որոշման են
գալիս կոմպոզիտորի ընկերները,- Ավետի
գլխին անհրաժեշտ է մի լավ դաս խա-
ղալ»:

Բայց ինչպէս:
Տղաները գանգաջվում են հերթական
անգամ իրենց հյուր եկած Յենրիկին եւ
խորհուրդ հարցնում, թե ինչ անեն այս ի-
րավիճակում: «Ահա թե ինչ, - սկսում է իր
ծրագիրը հյուսել Յենրիկը,- վաղը եւեթ
գնում ենք Մոսկվայի սեւ տուկաներից մե-
կը ու մի կասարյալ ավիրված, հին ջու-
թակ առնում, իր հին ֆուսյարով: Առա-
վոյսյան, երբ կսկսի իր ջրը-դրըզըն,
կտրատենք միգնչե վերջացնի ու կգնանք
բոլորս խոհանոց (խոհանոցը ընդհա-
նուր էր) նախաճաշի, այդ արանքում ես
կանացուկ կսաննեմ մեր գնած էս հին
ջութակը ու կդնեմ Ավետի «Գվարների»
ֆուսյարի մեջ, իսկ «Գվարներին» կդա-
հեմ դասարանում մեր գնած ֆուսյա-
րում: Եվ երբ դու կսկսես դալմադալը
դնել, կանցնենք գործի: Ու Յենրիկը մա-
նաման դասնում է իր ծրագիրը, որն ի-
հարկե գերծ չէր հիշկուկյան դաժանու-
թյունից:

-Բայց դու, Յենրիկ ջան, դիտի ջարդե
ջութակը, իմ ձեռքը չի գնա:
-Չէ Առնո ջան, չէ, ես ինչ կադ ունեմ,
եղ դու ու Երիկը չեք ֆուն մրա նվագից:
-Լավ, լավ, մի բան կանենք:
Յաջորդ օրը մեր ընկերները մի փոք
ծախս անելով ջութակը գնում են: Պե՛տ
էր համբերել ես մեկ օր, եւ ահա հաջորդ
օրը...

Առավոյան ավետական դասարանի 3
ժամյա փորձից հետո սենյակներում շի-
րեց լռություն: Եվ մեր դավադիրներն ան-
ցան գործի: Երեմով, ինչպէս միշտ, հան-
դիպում են խոհանոցում: (Տողերի արան-
քում մի բան էլ Առնոյի դասնածից հի-
շեմ՝ կադված այս նույն խոհանոցի
հետ):

...Նոր տարվա օրերին Մոսկվա է գալիս
Ավետ Գաբրիելյանի մայրը, մի շաբաթ
սկսելով, հետք բերելով էլ բասուրմա, էլ
սուլուխ, էլ դավուրմա, եւ իհարկե՝ մի
100 հաս գյուղական հավի ձու: Դե որոշ
չափով մեր կոմպոզիտորները օգտվում են
հայրենյաց բարիքներից, բայց հավիկը
Ավետը մեկ հասիկով էր հանում եւ իր հա-
մար ձվածեղ անում: Այս բանը չի վրի-
ղում հաճախ տղաներին հյուր եկող Յեն-
րիկի աչից: Ու երբ Ավետը իր գործերով
գնում է կոնսերվատորիա, Յենրիկը կան-
չում է Առնոյին եւ Երիկին՝ հը, տղերք ջան,
մի իսկական հայկական ձվածեղ
չսժժացնե՛մք, կարգին յուղով, մայրիկի
բերած ձվերով:

-Չէ, զովե՛լ ես, ինչ է, Ավետը ձվերի հա-
ժիկը հազարապատիկ քան քոստիկայի
դասարանում է, ասում է՝ այս ձվերը
հունվար-փետրվարին կհերիքեն եւ ամեն
առավոտ համբարում է:
-Ես այդ մասին մտածել եմ,- ու Յենրի-
կը գրդանից հանեց մի մեծ շորից եր-
կար ասելով:

Եվ մեր հայրենյաց հավիկները վիրա-
բույժի զգուշացումը հայնսկեցին մրա
ձեռքերում: - Ի՞նչ եք ասում, մարդ ա մի
հինգ հաս ուսեմք հերիք չէ՞, եւ տվուրը
մի անգամ դիտի անենք: Ու անցնում է
գործի՝ ձվերի դասարանային մի թե-
թեւ հողումից անցնում է շորիցի միջով
ուղիղ դեմի թավան:

Իսկ դասարկված ձվերին մա ծորակի
ջրից մի թեթեւ ինյեկցիա է անում: Ու
թվով սասնիկնգ ձվերը կոկիկ դասավոր-
ում արկղի ամենացածր շարքում: Օրերն
անցնում են, հերթը հասնում է Յենրիկի
մանրիկուկային ենթարկված հավ-
կիներին: Բնական է, այդ օրվան ուժի
ուժով սղախում էին Առնոն ու Երիկը: Դե
բնական է, սկզբում Ավետը յուղով թա-

վան դնում է գազօջախին, սղախում, որ
յուղը ճրճճրճա ու հավիկի շառնում, դա-
նակով ձեղնում թավայի գլխին ու մեկ էլ
արեւային դեղնուցի փոխարեն թավայի
մեջ է լցվում մոսկովյան ծորակի ջուրը,
ճրճճրճոցի փոխարեն՝ թրժ-թրժ-թրժ...
Այս ինչ հրաժ է, տղերք, էս ինչ էր էս հավ-
կիթում, ձեռքն է առնում երկրորդը, ձուն
կոտրած չէ, մեջը էլ ինչ-որ մասսա է
զգացվում, բայց ահա ջարդում է՝ թրժ-
թրժ-թրժ, առնում է երրորդը՝ նույնը: Ես
ի՞նչ սասանա է մեջը մտել:

Դե դասարկված նոր էր վերջացել, գյու-
ղում ախրները լավ չեն աշխատում, մեկ-
մեկ փուս են տալիս, ի՞նչ է, մարդկանց
հետ փիչ է դասահում, հանգստացնում է
մրանց Առնոն...

Այդ առաջին օրին էր, որ խաղաղին Ա-
վետի գլխին: Իսկ այժմ հերթը «գվարնե-
րի» հազվագյուտ ջութակին էր:
-Նոր էիմ վերջացրել նախաճաշը, -
դասնում էր Առնոն, - երբ եկավ Յենրիկը,
օրը կիրակի էր: Բոլորս հանգիստ էիմ,
ժամերու տեղ չկար: Անցանք Ավետի սե-
նյակը... Առնոն ցուցադրեց իր հրաժեշտը:
-Ախր այդպէս չի լինի, Ավետ ջան, օրե-
րով չես թողնում, որ ֆունք:
-Ո՛վ, ե՛ս:
-Դու չէ, ջութակը: Դեռ լուսար չբաց-
ված ճրճը-դրճը, ես էլ, Երիկն էլ, մեղ
եմք, չէ՞...
-Այ տղերք, սա իմ հացն է:
-Դե լավ, դու էլ նախաճաշի մոտ անցի
ֆո այդ նվագին: Յարեաններիդ խղճա:
-Ի՞նչ է, ես եղբան վա՛ս եմ նվագում:
-Ախր դու չես նվագում, այլ դասարան
ես՝ նույն ֆրագը հիսուն անգամ ճրճ-
նում:
-Մի տես կոմպոզիտորներս, որ ջութա-
կի երաժշտություն չեն սիրում: Ախր մե-
նակ իմ « Գվարներին» ձեր 20 դաժան-
մուրն արժի:

Այստեղ Առնոն աչից զցեց դասարանի
գլխին, ուր գվարների տուփի մեջ տեղադ-
րված էր մեր առած խաղաղը: Յենրիկն էլ,
թե՛ Ավետ, դու արդեն մեծ անուն հանած
երաժիշտ ես, ի՞նչ է, դասարանի՞ր է, որ օրը
6 ժամ փորձ անես:
-Եի՛տե՛ս է ասում Յենրիկը, - վրա սվեց
Առնոն, - փորձ չէ, այլ փորձանք է մեր
գլխին:
-Այո՛, Ձեր դասարկ գլխին:
-Եղ ու՛մ գլուխն է դասարկ:
-Ձերը, կոմպոզիտորներ:
-Դե լավ, դու հիմա կսեսնես:
Ու այդ խոսքերն ասելուն դեռ Առնոն
վագրի ճարտարապետը թաքով դեմի դա-
հարանը, ձեռքը զցեց «գվարների» ֆու-
սյարին, հանեց միջիցն ու տուր թե կսաս
դասը...

Կասարկված տեսնելով, Ավետը տեղում
ֆարացավ, ոտները թուլացան ու դանդաղ
սահեց գետնին:
-Ձու՛ր, ջու՛ր, - գոռաց Երիկը:
Բայց Յենրիկն ավելի իմասուն
զսնվեց, հագուստի դասարանի միջից
հանեց հին ֆուսյարի մեջ դասած
«գվարներին», աղեղն էլ ձեռքն առավ,
կանգնեց Ավետի գլխին ու սկսեց
ծնձձագցնել:

Ավետը կիսաուժացան, երբ լսեց հա-
րազաս գործիքի ձայնը, սկսեց աչից
բացել:
-Օ՛, հրաժ, օ՛ հրաժ, կարծես իմ ջու-
թակն է...
- Յա, մատեսո ջան, ֆուն է, ջարդածը
խաղաղի էր,- ու ջութակը դրեց մատես-
րոյի կրծքին: Եվ աղա, կարծես մի դաս
ժիտքված, արագ մոտեցավ Առնոյին:
-Վա՛յ, Առնո ջան, էս ի՞նչ եմ արել, արա
ֆուսյարները խառնել եմ, ուրեմն «գվար-
ներին» վարի սլիմք:
Յիմա էլ հերթը հասավ Առնոյի ուժը
գնալուն:
Ես ներկայացնան մեջ Յենրիկը հասց-
րեց մի նոր իմրովիզացիա անել:
Պատմությունն այս վաղուց դուրս է ե-
կել Մոսկվայի հայ մեկուկուկի սան դա-
սարի օրջանակից եւ թեւածում է Ավետ
Գաբրիելյանի մեղեդիների կախարհա-
կան հնչյունների հետ: Ո՛ր է այսօր այդ
«գվարներին»:

Մի օրը մեր ընկերները մի փոք
ծախս անելով ջութակը գնում են: Պե՛տ
էր համբերել ես մեկ օր, եւ ահա հաջորդ
օրը...

Առավոյան ավետական դասարանի 3
ժամյա փորձից հետո սենյակներում շի-
րեց լռություն: Եվ մեր դավադիրներն ան-
ցան գործի: Երեմով, ինչպէս միշտ, հան-
դիպում են խոհանոցում: (Տողերի արան-
քում մի բան էլ Առնոյի դասնածից հի-
շեմ՝ կադված այս նույն խոհանոցի
հետ):

...Նոր տարվա օրերին Մոսկվա է գալիս
Ավետ Գաբրիելյանի մայրը, մի շաբաթ
սկսելով, հետք բերելով էլ բասուրմա, էլ
սուլուխ, էլ դավուրմա, եւ իհարկե՝ մի
100 հաս գյուղական հավի ձու: Դե որոշ
չափով մեր կոմպոզիտորները օգտվում են
հայրենյաց բարիքներից, բայց հավիկը
Ավետը մեկ հասիկով էր հանում եւ իր հա-
մար ձվածեղ անում: Այս բանը չի վրի-
ղում հաճախ տղաներին հյուր եկող Յեն-
րիկի աչից: Ու երբ Ավետը իր գործերով
գնում է կոնսերվատորիա, Յենրիկը կան-
չում է Առնոյին եւ Երիկին՝ հը, տղերք ջան,
մի իսկական հայկական ձվածեղ
չսժժացնե՛մք, կարգին յուղով, մայրիկի
բերած ձվերով:

-Չէ, զովե՛լ ես, ինչ է, Ավետը ձվերի հա-
ժիկը հազարապատիկ քան քոստիկայի
դասարանում է, ասում է՝ այս ձվերը
հունվար-փետրվարին կհերիքեն եւ ամեն
առավոտ համբարում է:
-Ես այդ մասին մտածել եմ,- ու Յենրի-
կը գրդանից հանեց մի մեծ շորից եր-
կար ասելով:

Եվ մեր հայրենյաց հավիկները վիրա-
բույժի զգուշացումը հայնսկեցին մրա
ձեռքերում: - Ի՞նչ եք ասում, մարդ ա մի
հինգ հաս ուսեմք հերիք չէ՞, եւ տվուրը
մի անգամ դիտի անենք: Ու անցնում է
գործի՝ ձվերի դասարանային մի թե-
թեւ հողումից անցնում է շորիցի միջով
ուղիղ դեմի թավան:

Իսկ դասարկված ձվերին մա ծորակի
ջրից մի թեթեւ ինյեկցիա է անում: Ու
թվով սասնիկնգ ձվերը կոկիկ դասավոր-
ում արկղի ամենացածր շարքում: Օրերն
անցնում են, հերթը հասնում է Յենրիկի
մանրիկուկային ենթարկված հավ-
կիներին: Բնական է, այդ օրվան ուժի
ուժով սղախում էին Առնոն ու Երիկը: Դե
բնական է, սկզբում Ավետը յուղով թա-

վան դնում է գազօջախին, սղախում, որ
յուղը ճրճճրճա ու հավիկի շառնում, դա-
նակով ձեղնում թավայի գլխին ու մեկ էլ
արեւային դեղնուցի փոխարեն թավայի
մեջ է լցվում մոսկովյան ծորակի ջուրը,
ճրճճրճոցի փոխարեն՝ թրժ-թրժ-թրժ...
Այս ինչ հրաժ է, տղերք, էս ինչ էր էս հավ-
կիթում, ձեռքն է առնում երկրորդը, ձուն
կոտրած չէ, մեջը էլ ինչ-որ մասսա է
զգացվում, բայց ահա ջարդում է՝ թրժ-
թրժ-թրժ, առնում է երրորդը՝ նույնը: Ես
ի՞նչ սասանա է մեջը մտել:

Դե դասարկված նոր էր վերջացել, գյու-
ղում ախրները լավ չեն աշխատում, մեկ-
մեկ փուս են տալիս, ի՞նչ է, մարդկանց
հետ փիչ է դասահում, հանգստացնում է
մրանց Առնոն...

Այդ առաջին օրին էր, որ խաղաղին Ա-
վետի գլխին: Իսկ այժմ հերթը «գվարնե-
րի» հազվագյուտ ջութակին էր:
-Նոր էիմ վերջացրել նախաճաշը, -
դասնում էր Առնոն, - երբ եկավ Յենրիկը,
օրը կիրակի էր: Բոլորս հանգիստ էիմ,
ժամերու տեղ չկար: Անցանք Ավետի սե-
նյակը... Առնոն ցուցադրեց իր հրաժեշտը:
-Ախր այդպէս չի լինի, Ավետ ջան, օրե-
րով չես թողնում, որ ֆունք:
-Ո՛վ, ե՛ս:
-Դու չէ, ջութակը: Դեռ լուսար չբաց-
ված ճրճը-դրճը, ես էլ, Երիկն էլ, մեղ
եմք, չէ՞...
-Այ տղերք, սա իմ հացն է:
-Դե լավ, դու էլ նախաճաշի մոտ անցի
ֆո այդ նվագին: Յարեաններիդ խղճա:
-Ի՞նչ է, ես եղբան վա՛ս եմ նվագում:
-Ախր դու չես նվագում, այլ դասարան
ես՝ նույն ֆրագը հիսուն անգամ ճրճ-
նում:
-Մի տես կոմպոզիտորներս, որ ջութա-
կի երաժշտություն չեն սիրում: Ախր մե-
նակ իմ « Գվարներին» ձեր 20 դաժան-
մուրն արժի:

Այստեղ Առնոն աչից զցեց դասարանի
գլխին, ուր գվարների տուփի մեջ տեղադ-
րված էր մեր առած խաղաղը: Յենրիկն էլ,
թե՛ Ավետ, դու արդեն մեծ անուն հանած
երաժիշտ ես, ի՞նչ է, դասարանի՞ր է, որ օրը
6 ժամ փորձ անես:
-Եի՛տե՛ս է ասում Յենրիկը, - վրա սվեց
Առնոն, - փորձ չէ, այլ փորձանք է մեր
գլխին:
-Այո՛, Ձեր դասարկ գլխին:
-Եղ ու՛մ գլուխն է դասարկ:
-Ձերը, կոմպոզիտորներ:
-Դե լավ, դու հիմա կսեսնես:
Ու այդ խոսքերն ասելուն դեռ Առնոն
վագրի ճարտարապետը թաքով դեմի դա-
հարանը, ձեռքը զցեց «գվարների» ֆու-
սյարին, հանեց միջիցն ու տուր թե կսաս
դասը...

Կասարկված տեսնելով, Ավետը տեղում
ֆարացավ, ոտները թուլացան ու դանդաղ
սահեց գետնին:
-Ձու՛ր, ջու՛ր, - գոռաց Երիկը:
Բայց Յենրիկն ավելի իմասուն
զսնվեց, հագուստի դասարանի միջից
հանեց հին ֆուսյարի մեջ դասած
«գվարներին», աղեղն էլ ձեռքն առավ,
կանգնեց Ավետի գլխին ու սկսեց
ծնձձագցնել:

Ավետը կիսաուժացան, երբ լսեց հա-
րազաս գործիքի ձայնը, սկսեց աչից
բացել:
-Օ՛, հրաժ, օ՛ հրաժ, կարծես իմ ջու-
թակն է...
- Յա, մատեսո ջան, ֆուն է, ջարդածը
խաղաղի էր,- ու ջութակը դրեց մատես-
րոյի կրծքին: Եվ աղա, կարծես մի դաս
ժիտքված, արագ մոտեցավ Առնոյին:
-Վա՛յ, Առնո ջան, էս ի՞նչ եմ արել, արա
ֆուսյարները խառնել եմ, ուրեմն «գվար-
ներին» վարի սլիմք:
Յիմա էլ հերթը հասավ Առնոյի ուժը
գնալուն:
Ես ներկայացնան մեջ Յենրիկը հասց-
րեց մի նոր իմրովիզացիա անել:
Պատմությունն այս վաղուց դուրս է ե-
կել Մոսկվայի հայ մեկուկուկի սան դա-
սարի օրջանակից եւ թեւածում է Ավետ
Գաբրիելյանի մեղեդիների կախարհա-
կան հնչյունների հետ: Ո՛ր է այսօր այդ
«գվարներին»:

Մի օրը մեր ընկերները մի փոք
ծախս անելով ջութակը գնում են: Պե՛տ
էր համբերել ես մեկ օր, եւ ահա հաջորդ
օրը...

Առավոյան ավետական դասարանի 3
ժամյա փորձից հետո սենյակներում շի-
րեց լռություն: Եվ մեր դավադիրներն ան-
ցան գործի: Երեմով, ինչպէս միշտ, հան-
դիպում են խոհանոցում: (Տողերի արան-
քում մի բան էլ Առնոյի դասնածից հի-
շեմ՝ կադված այս նույն խոհանոցի
հետ):

...Նոր տարվա օրերին Մոսկվա է գալիս
Ավետ Գաբրիելյանի մայրը, մի շաբաթ
սկսելով, հետք բերելով էլ բասուրմա, էլ
սուլուխ, էլ դավուրմա, եւ իհարկե՝ մի
100 հաս գյուղական հավի ձու: Դե որոշ
չափով մեր կոմպոզիտորները օգտվում են
հայրենյաց բարիքներից, բայց հավիկը
Ավետը մեկ հասիկով էր հանում եւ իր հա-
մար ձվածեղ անում: Այս բանը չի վրի-
ղում հաճախ տղաներին հյուր եկող Յեն-
րիկի աչից: Ու երբ Ավետը իր գործերով
գնում է կոնսերվատորիա, Յենրիկը կան-
չում է Առնոյին եւ Երիկին՝ հը, տղերք ջան,
մի իսկական հայկական ձվածեղ
չսժժացնե՛մք, կարգին յուղով, մայրիկի
բերած ձվերով:

-Չէ, զովե՛լ ես, ինչ է, Ավետը ձվերի հա-
ժիկը հազարապատիկ քան քոստիկայի
դասարանում է, ասում է՝ այս ձվերը
հունվար-փետրվարին կհերիքեն եւ ամեն
առավոտ համբարում է:
-Ես այդ մասին մտածել եմ,- ու Յենրի-
կը գրդանից հանեց մի մեծ շորից եր-
կար ասելով:

Եվ մեր հայրենյաց հավիկները վիրա-
բույժի զգուշացումը հայնսկեցին մրա
ձեռքերում: - Ի՞նչ եք ասում, մարդ ա մի
հինգ հաս ուսեմք հերիք չէ՞, եւ տվուրը
մի անգամ դիտի անենք: Ու անցնում է
գործի՝ ձվերի դասարանային մի թե-
թեւ հողումից անցնում է շորիցի միջով
ուղիղ դեմի թավան:

Իսկ դասարկված ձվերին մա ծորակի
ջրից մի թեթեւ ինյեկցիա է անում: Ու
թվով սասնիկնգ ձվերը կոկիկ դասավոր-
ում արկղի ամենացածր շարքում: Օրերն
անցնում են, հերթը հասնում է Յենրիկի
մանրիկուկային ենթարկված հավ-
կիներին: Բնական է, այդ օրվան ուժի
ուժով սղախում էին Առնոն ու Երիկը: Դե
բնական է, սկզբում Ավետը յուղով թա-

Յուցարություն՝ նվիրված Ֆայոց ցեղասպանության փոքրիկ վերադարձներին, կամ՝ անցյալը դեռ ներկա է

5 Որդես ցուցարության հիմնա-
նյութ՝ օգտագործել ենք մաե
թանգարանի արխիվում ու ֆոնդերում
դասիկող անձնական իրեր, լուսանկար-
ներ, բացիկներ, նամակներ եւ այլն:
-Գիտե՛մ, որ Ֆայոց ցեղասպանու-
թյունը չի սկսվել ու սահմանափակ-
վել 1915-23 թվականները: Այդ
ծրագրված ծանրագույն հանցանքի
հետեւանները մարդկությունը կրում է
մինչ օրս: Գիտե՛մ Դարձուրը, Ռուան-
դան, ներկայիս Իրան ու Սիրիան, որ-
եղ մեր աչի առաջ էթնիկ զսուճների
են ենթարկվում եզդիները, ասորիներ-
ը, ալավիները, որոշ դեղերում՝ ան-
գամ շիա մահմեդականները ...

Արդի՞ ցուցարության բացումը հենց
հունիսի 1-ին նդասավոր չէր, որ հայ
ազգի մեծագույն ողբերգության լուսա-
բանման շնորհիվ մեկ անգամ ես բարձ-
րաձայնի երեխաների իրավունքների
մասին, երբ աշխարհում ամեն օր մրան
ենթակա են ահաբեկչական խմբավոր-
ումների կողմից գերեվարվելու, իրենց

տունն ու մրանց իրավունքների դաս-
դանության հարցի բարձրացումն էր,- ա-
սում է Թեմիմին Մարտյանը:

Յուցարության մեջ ներառված էին
մաե հայ ազգի մեծ բարեկամների՝
Կարեն Եփեփեին, Բողիկ Բյուրնին եւ
մյուսներին նվիրված վավերագրեր:
Պատմության էջերում բազում անուններ
կան, որոնց մեմ դեռ դեռ է վերագա-
հասեմք մեր կյանքում: Մրանց շնորհիվ է,
որ առաջադեմ մարդկությունն իմացավ
աշխարհի հնագույն ֆաղափարություն-
ներից մեկի կող ազգի՝ հայերի հանդեպ
իրականացվող ծանրագույն հանցանքի
մասին: Պատմական արդարությանը
հասնելու ճանապարհին մեմ միշտ դեռ
է հիշեմք մեր ազգի մեծագույն բարե-
կամներին: Նման ցուցարությունները,
գիտաժողովներ կարեւոր առիթ են
մրանց անուններն ու գործը մեզ՝ այսօր
արդողներս հաղորդելու համար:

-Կարի՞ եմ ասել, որ «Ֆայոց ցեղաս-
պանության փոքրիկ վերադարձները
դրվագներ» ցուցարությունը մաե հար-

ազգային ինֆորմացիոն կրթություն, բռնի
կրոնափոխվելու, մահվան վսանգներին
հանձնվելու, որոմ ես ցեղասպանու-
թյան ուրտնումներն են:

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ

ՊՊՔ

«Իրական բընամիներին թողած, մեր մեջ բընամիներ մի՛ փնտրեք»
Վազգեն Մարգարյան

Պետության զարգացման, հզորացման ու առավել եւս ծաղկման համար անհրաժեշտ է գործունի գաւ կարեւոր են այն արժեքները, որոնց հիման վրա էլ կառուցվում է այդ Պետությունը: Այն Պետությունը, որի զարգացումը եւ հզորացումը փորձ է արվում իրականացնել զուտ անհատական չոր հաշիվների վրա, որոնք կանոն, դասադասված է ձախողման:

Պետության հզորությունը այն մարդիկ են, որոնք հանդիսանում են նրա ֆաղափարները, իսկ վերջիններիս համար այդ Պե-

տության հավաստի ու կրոնից ստեղծել միմիայն մեզ՝ հայերիս հասուկ եկեղեցին՝ այն կոչելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցի եւ այլն:

Ստեղծագործելու ու արարելու, ուրույն ֆաղափարություն ու եկեղեցի ստեղծելու մեր առանձնահատկությունը հնարավորություն է սվել գոյատևել հազարամյակներով ու նույնիսկ Պետության լիակատար բացակայության դեպքում: Իսկ այդ Պետություն, երկար ժամանակաշրջանի համար, դասադասված չենք կարողացել ու վաս սովորության մեծ մի ֆանի հարյուրամյակը մեկ կորցրել ենք:

Պետությունների կործանման հիմնական դասադասը ներքին երկդառակությունն է եղել, երբ փորձել ենք հեռանալ մեր իսկ դավանած արժեքներից ու աղափարելու ուրիշներին: Երբ փորձել ենք մեր իսկ

իրենց, արդեն լավ «սորված» ճանադարհով: Իսկ այդ ճանադարհը իրականում ծուղակ է, որը սանում է ոչ մի տեղ, հասկադես այն ազգերին, որոնք դարերի ընթացում ձեւավորել են իրենց ուրույն ձեւազիրը ու այսօր ինչ-որ մարդկանց թեթեւ ձեւով փորձում են հրաժարվել դրանից:

Եթե Պետության կառուցման ճանադարհին դու չես հենվում ֆո հազարամյա դասնության, մեակույթի, կրոնի ու արժեքների վրա, այդդիսի Պետությունը երկար գոյատևելու հնարավորություն չունի: Նմանաշիտ Պետություններում միտս առաջանում է ներքին հակասություն ու ձգնաժամ՝ ազգային արժեքները կողմ մարդկանց՝ ժողովրդի եւ ներմուծված արժեքներով ադորոդ ղեկավարության միջուկ:

Այս առումով «հետեղափոխական» Հայաստանը այդ սիտի Պետություն է հի-

Կեղծ արժեքների եւ իրական վստահների ժամանակաշրջան

տությունը լոկ սարած չէ, այլ հայրենիք, որը իրենց անհատականության ձեւավորման կարեւորագույն մասն է կազմում: Մարդու արժեհամակարգը ձեւավորվում է իր հայրենիքում, այնտեղ բնակվող երեխայի հիմնած մեակույթի, անցած դասնության, ստեղծած կրոնի ու հավաստի եւ այլ արժեքների հիման վրա:

Այս ամենը ստեղծվում է հազարամյակներով, ինչն էլ տալիս է այն առաձեւահատկությունը, որով մի երեխոյը սարբերվում է մյուսից: Սա մի հարսություն է, որի հիմնում տվյալ ժողովրդի անցած դասնության յուրահատկությունն է եւ, որ ամենակարեւորն է, անկրկնելիությունը:

Մեկ այլ ժողովուրդ կամ երեխայի խումբ չի կարող անցնել նույն դասնական ուղին, չի կարող ստեղծել միեւնույն մեակույթը, ունենալ բացարձակադես նույն կրոնն ու հավաստը եւ այսպես շարունակ: Հենց այս բազմազանությամբ էլ առանձնանում է երկիր մոլորակը, որի դասնության ընթացում մարդկության գոյության կարճ ժամանակահատկաժող աչի է ընկել նաեւ ստեղծագործման եւ արարման ժամանակաշրջանով:

Սակայն, ժամանակ առ ժամանակ, հզորացող ազգերը փորձել են այլ ազգերին դասարարել իրենց մեակույթը, լեզուն ու կրոնը, իրենց աշխարհայացքը եւ մեակույթը: Գլորալացումը հանգեցրել է մեակույթային հզոր ցերեքի ոչնչացմանը, ազգերի ունեցմանը եւ Պետությունների կործանմանը:

Պատմությանը հայտնի են գլորալացման մի ցարք դեղիք, երբ, ասենք, հելլենիզմի տարածումը Փոքր Ասիայում հանգեցնում է այնտեղ բնակվող տարատեսակ երեխայի խմբերի վերացմանը եւ ձուլմանը հունական հզոր մեակույթի մեջ: Կամ ասենք ֆրիսոնությունը եւ իսլամի տարածումը եւ կարելի է դիտարկել որոնք մեկ կրոնի համաշխարհայինացման հաջողված փորձ, երբ վերացան բազմազանությունը ֆարոդող տարբեր կրոնները եւ հաստատվեցին միաձեւ եւ միասկզբում հավաստի ուղղություններ:

Իրար հաջորդող համաշխարհայինացման այս գործընթացին դիմանում էին միայն այն ազգերը, որոնք կարողացել էին ստեղծել ուրույն մեակույթ եւ ունենալ ինքնաբավ ֆաղափարություն: Նույնիսկ այլ կրոնների եւ մեակույթների ազդեցությունները նրանք կարողանում էին յուրացնել ու դրա հիման վրա ստեղծել միայն իրենց հասուկ նոր ֆաղափարական ուղղություն:

Այս առումով հայ ժողովրդի դասնությունը առանձնահատուկ է. լինելով համաշխարհային ֆաղափարությունների խաչմերուկում մեծ կարողացել ենք դասադասել միայն մեզ՝ հայերիս հասուկ մեակույթը եւ արժեքները: Կարողացել ենք հզորագույն ֆր-

տեցնում, որտեղ իշխանության են եկել մարդիկ, որոնք ցաս ֆիչ ընդհանրություն ունեն հայկական ազգային երեխայի մեակույթի, նրա մեակույթի ու արժեհամակարգի հետ: Մարդիկ են, որոնք տարիներ շարունակ կրելով ոչ հայրենի՝ այլ արեւմտյան արժեքներ, այսօր փորձում են դրանք փաթաթել մեր վզին՝ այն մեակույթային ուղիով որոնք առկա խնդիրների լուծման միակ ճանադարհ:

Սերբեն տղավորություն է, որ մեծ ադորում ենք ծուռ հայելիների թագավորությունում, որտեղ այն ամենը, ինչ մարդկանց համար դարեր շարունակ եղել է արժեք, այսօր փորձ է արվում ստորադասել եւ նույնիսկ վերացնել: Փորձում են հրաժարվել մեր ֆրիսոնական արժեքներից, դրա փոխարեն դորոններից ներս թողնելով տարբեր հիմնադրամներ ու կառույցներ:

Ուզում են հրաժարվել մեր ընտանեկան ավանդական արժեքներից՝ փոխարենը առաջարկելով այլ, մեզ խորք ու հային ոչ հարիւր հարաբերություններ: Այս ամենն արդեն այսօր հանգեցրել է ներքին հակասության ու ձգնաժամի՝ գործող իշխանության եւ բնակչության մի հսկայական զանգվածի մոտ, որը շարունակում է հավաստի հայկական ազգային արժեհամակարգին:

Կեղծ արժեքները իրական վստահ են ներկայացնում, դրանք խեղաթուրում են հայկական, դարերով ձեւավորված արժեհամակարգը, մեր գիտակցությունը, եւ ներքին հակասություն ու հակամարտություն առաջացնում: Հայ հանրությունը երբեք այս աստիճան երկփեղկված չի եղել, երբեք այսօր իրար չենք ասել ու թեւանամք սերմանել:

Մեծ դարարել ենք հարգել մեծերին եւ վաս ենք վերաբերվում փորբերին, չենք հիշում Արցախյան հերոսամարտը եւ նրա հերոսներին, փոխարենը հերոսացնում ենք դասադասական մարդկանց, որոնք ասենք փողոց են փակել ու կամ «հաջող» կերպով խուսափել բանակից: Հայիդյում ենք մեր իսկ եկեղեցուն եւ դասադասում տարատեսակ աղանդներն ու նրանց իրավունքները:

Հայ կանայք դարարել են կանացի լինել, իսկ տղամարդիկ իրենց տղամարդկային դասին: Նյութադասությունը, փողոց եւ հարսությունը դարձել են այն չափորոշիչները, որով որոշվում է հաջողության «գրավականը» եւ այլն:

Իրերի մեծ դասավորությունը խորացնում է ներքին ձգնաժամը, դասադասում ու թուլացնում ազգը, ինչը, եթե ժամանակին սա չհասկանամք ու կանխենք, վաղ թե ուշ, հանգեցնելու է Պետության կործանմանը:

խնդիրները լուծել ուրիշների օգնությամբ ամեն անգամ վրա է հասել «հատուցումը» կործանված Պետության տեղով:

Իսկ Պետության կործանումը մեզ տալիս է վերադառնալ մեր լեզվին, մեր հավաստին, մեակույթին եւ այսպես շարունակ, իսկ այդ վերադարձի դասադասը մեկն է եղել՝ միայն ձգնաժամերի դասնաններում ենք գիտակցել, որ մեր տեսակի դասադասման միակ հնարավորությունն ու ուղին մեր արժեքներն են եւ ուրիշին ադավիները կործանարար է ոչ միայն Պետության, այլեւ ազգի համար: Սակայն Պետականության վերականգնումից հետո անմիջադես մոռանում ենք մեր նախկին ունեցած դառը փորձը, ցանկանում ենք հրաժարվել այն ամենից, ինչ-որ մերն է եւ ադավիները ուրիշ արժեքներին, որոնք կոչում ենք «համամարդկային», «համաշխարհային» եւ նման այլ եղիտեսներով:

Այնդիսի տղավորություն է, որ չնայած մեր մի ֆանի հազարամյա դասնությանը, այդդես էլ չենք կարողանում կարգալ ու հասկանալ մեր իսկ դասնությունը, չենք կարողանում գնահատել ու արժեարել մեր մեակույթը, լեզուն ու կրոնը: Ամեն անգամ Պետություն ստեղծելիս փորձում ենք դրա գոյատևման բանաձեւը գտնել Հայաստանից դուրս, ինչ-որ անհասկանալի վայրերում ու տեղերում:

Արեւմտյան կոչվող ֆաղափարությունը վերջին մի ֆանի տասնամյակներում կործանել է տասնյակ Պետություններ, հասկադես նրանց, որոնք հրաժարվելով զարգացման իրենց ուղուց, փորձում են գնալ, ըստ

Ազգաւանեւորի գոտի Աֆրիկայում

Աֆրիկյան Պետությունների ղեկավարները հայտարարել են Աֆրիկայում ազատ առեւտրի գոտու ստեղծման մասին: Ազատ գոտու ստեղծմանը վերաբերող որոշումը ընդունվել է Նիգերի մայրաքաղաք Լագոսում տեղի ունեցած Աֆրիկյան Պետությունների միության արտահերթ գագաթնաժողովում: Վերջին տարիներ իրենց ստորագրություններն են դրել Նիգերիայի եւ Բենինի ներկայացուցիչները: Որոնք ազատ առեւտրի գոտու կենտրոնական ընտրվել է Գանայի մայրաքաղաքը: Այժմ խոչընդոտների հաղթահարմանը հավանություն են տվել աֆրիկյան 55 երկրներից 54-ի ղեկավարները, բացի Եթովպիայից:

Բնակչության թվով եւ ընդգրկման տարածքով առեւտրական այս դաշտինը խոտորագույններից մեկն է աշխարհում: Սակայն նոր միության ՀՆԱ ընդհանուր ծավալը կազմում է մոտ 3,4 տրիլիոն դոլար, ինչը ֆառադասիկ տակաս է Եվրոմիության երկրների եւ վեցադասիկ տակաս Չինաստանի ՀՆԱ-ի ծավալից:

Դաշտինի հիմնադիրները մտադիր են մի ֆանի տարվա ընթացում բազմակողմ առեւտրի ծավալներն ավելացնել մոտ 60 տոկոսով: Բայց դրան կարող են խանգարել թույլ ենթակառույցները, կոռուպցիան եւ զինված հակամարտությունները:

Բացի դրանից, դիտորները մասնաձուլ են նաեւ աֆրիկյան երկրների տեսությունների ոչ այնքան բազմաձյուղ բնույթը: Պատահական չէ, որ համաձայնագրի ստորագրումը ձգձգում էր Նիգերիան՝ մայրցամաքի ամենախիտ բնակեցված եւ բավական զարգացած երկիրը, որը գրեթե ամբողջադես կախված է նավթի արտահանումից: Երկրի ղեկավարները վախենում են, որ օտար երկրների էժան արտադրատեսակների ներսուղ կարող է լքորեն վնասել սեփական արտադրության զարգացմանը:

Ազատ առեւտրի համաձայնագրի կնքումը տեղի է ունեցել 17 տարվա դժվարին բանակցությունների արդյունքում, նույն է «Ռոսիկայա գագեսա» թերթը: Աֆրիկյան միության հիմնական նպատակը անմառ առեւտրի ազատ գոտու ստեղծումն է: Փորձագետների կարծիքով, հենց սահմանային մառատներն են խանգարում մայրցամաքում ազատ առեւտրի զարգացմանը:

Ինչ վերաբերում է համաշխարհային տեսության վրա այդ գործընթացների ազդեցությանը, դես է նկատի ունենալ, որ Աֆրիկյան ներկայումս դարձել է Չինաստանի եւ ԱՄՆ-ի աշխարհադադադական մրցակցության աստարտը: Այս իմաստով, ազատ առեւտրի գոտին կողմերի համար ստեղծում է լայն հնարավորություններ: Երբեմնի դիրքերը վերականգնելու նպատակով թերեւս կփորձեն այստեղ վերադառնալ նախկին գաղութափրական մետրոպոլիաները, մասնավորադես Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, ընդհանուր առմամբ Եվրոմիությունը: Մեծ Բրիտանիան սկսել է Աֆրիկային մեծ կարեւորություն տալ «Բրեւիտի» կադակցությամբ, որի հետեւանով կարող է փոխվել Եվրոպայի հետ աֆրիկյան մի ցարք Պետությունների հարաբերությունների բնույթը:

Ի՞նչ կարող են անել գերմանացիները Սիրիայում

Ամերիկացիներին մասամբ փոխարինելու առաջարկություն

Սիրիայում ԱՄՆ-ի հասուկ ներկայացուցիչ **Ջեյմս Ջեֆրիս** գերմանական Welt am Sonntag թերթին սված հարցազրույցում հայտարարել է, «Մենք ուզում ենք, որ Գերմանիան Սիրիա ուղարկի ցամաքային զորքեր (Սիրիայի հյուսիս-արևելք), որոնք մասամբ փոխարինեն մեր զինծառայողներին»: Նրա խոսքերով, Գերմանիան կարելի է խաղաղորդում որոշ դաժնակից եւ որոշ գործընկեր «Իսլամական ղեկավարում» դեմ մղվող թափուրում, ուստի ԱՄՆ-ը իր դաժնակիցից ակնկալում է կամավոր հիմունքներով մի քանի հարյուր զինծառայողների զործուղում: Երբեք է, ընդհանրապես հասուկ ներկայացուցիչը նշել է, որ թափուրը չէ, որ դա լինի ռազմական առաջնություն, քանի որ «Իսլամական ղեկավարումը» հնարավոր է դուրս մղել սիրիական բանակի ուժերով, սակայն անհրաժեշտ է որոշակի միջազգային ներկայություն: Ըստ որում հայտարարվել է, որ Վաշինգտոնում Գերմանիայի ղեկավարները ստացել են արդեն հուլիս ամսին: Այս կադրակազմը ի հայտ են գալիս հետախույզական որոշ նրբերանգներ:

Բանն այն է, որ Գերմանիան հենց սկզբից մտել է «Իսլամական ղեկավարում» դեմ ԱՄՆ-ի կազմած կոալիցիայի մեջ եւ մասնակցում է Սիրիայի սարածում ջիհադիստների դեմ մղվող թափուրին: Ամերիկյան մամուլի սլայդներով, Բուրնսթեյնը օդային հետախույզություն է իրականացնում Զորքանցի օդային սարածից: Իրենց հերթին, արաբական շահ հրահարություններ հարդրել են, որ սարքեր ժամանակներում սիրիական սարքեր սարածներ են բերվել գերմանական հասուկ ջոկաներ, թեև Բեռլինը այս կադրակազմը մասնակցում է ելել հերմաններով: Այդուհանդերձ, սարածաբանում գերմանական զորքի ներկայությունը Բեռլինում լրջորեն մտադրվել է այն բանից առաջ, երբ 2016 թ. վերջերին ԱՄՆ նախագահ **Դոնալդ Թրամփը** հայտարարեց Սիրիայից ամերիկացի զինծառայողների դուրսբերման մասին: Զիչ ավելի վաղ գերմանական Der Spiegel շաբաթաթերթը մամուլում տեղադրել էր, որ Սիրիա կարող են ուղարկվել մինչև 1200 զինծառայող, մի քանի «Տոննա» հետախույզական ինֆոսթրուկտուրայի մեկ ֆրեյզ, որը Սիրիայից ծովում տեղափոխվել է օժանդակի ֆրանսիական «Շառլ դը Գոլ» ավիակրիս:

Այն ժամանակ եմբարդում էր, որ Գերմանիայի ռազմական առաջնությունը կարող է սահմանափակվել մեկ սարով, թեթեւեւ հնարավոր կլինի այն երկարաձգել: Ավելին, այն ժամանակ Բեռլինը հայտարարում էր, թե անհրաժեշտ է իշխանությունից հեռացնել նախագահ Բաբար Ասադին: Այս անգամ ԱՄՆ-ի հասուկ ներկայացուցիչը հայտարարում է, որ Սիրիայում ամերիկացիների նախագահ Բաբար Ասադի ղեկավարումը չէ: Սակայն ամերիկացիները ձգտում են այն բանին, որ Սիրիայում ՄԱԿ-ի հովանու ներքո իրականացվեն ֆաղափարներ բարեփոխումներ, ինչպես նաև իրականացնել զորքեր դուրս բերվեն այդ երկրից: Սա հիմն էր սալիս ենթադրելու, որ այդպիսի խնդիր է դրված ինչպես Վաշինգտոնի, այնպես էլ Բեռլինի առջև:

Բայց ինչու Վաշինգտոնը Սիրիա զորք ուղարկելու խնդրանքով դիմում է Գերմանիային, այլ ոչ թե Մեծ Բրիտանիային եւ Ֆրանսիային: Մասնավորապես երբեք նկատի ունենա՞նք, որ ամբողջում Բեռլինը հրաժարվել էր կոալիցիայի կազմում Սիրիային օդային հարվածներ հասցնելու ծրագրից, թեև Եվրոպայում գերմանական ռազմաօդային ՆԱՏՕ-ի զոր-

ները օգտագործել այն դայաններում, երբ Մերավոր Արեւելքում վերածեալվում են նոր գերակայություններ երկարաժամկետ հեռանկարով: Հավանաբար խոսքը Թուրքիայի եւ Իրանի հետ Գերմանիայի երբեմնի դաժնակցի մասին է, որոնք անդրաշխարհային կառույցների շրջանակներից դուրս են գալիս Վաշինգտոնի ազդեցության թուլացման դայաններում:

Եթե Գերմանիան իրոք իրեն նախապես առաջադրի Սիրիայում ֆաղափարական կարգավորման գործընթացի արագացումը, Դաժնակցը վերադարձնի միջազգային հուսալի գործընկերների շրջանակ, ավանդ ներդրի միջազգային ահաբեկչության դեմ մղվող թափուրում եւ սիրիացի փախսականների հայրենադարձման գործում, ապա դա կարելի է միայն ողջունել: Բայց Վաշինգտոնը Բեռլինին թույլ կա՞ր արդյոք կասարել նման ֆաղափարական եւ աշխատադաժնական շրջադարձ, դուրս գալ ԱՄՆ-ի շահագրգռությունների ոլորտից: Զանգի հենց Գերմանիայում էլ ֆաղափարում ուժերը դժվար թե լիովին հավանություն սան սիրիական ճգնաժամի մեջ գերմանացիներին ներառելու այդ փորձերին: Շատերը արդեն այժմ ընդգծում են, որ կարող է զգալի չափով աճել բուն Գերմանիայի սարածում հավանական ահաբեկչությունների ստանալիքը, մասնավորապես, թե ինչպես կարելի է վարվել փախսականների նոր ալիքի դեմում:

«Իսլամական ղեկավարում» դեմ մղվող թափուրում մղվող թափուրում միջազգային կոալիցիային Գերմանիայի մասնակցությունը մինչև օրս բավական սահմանափակ բնույթ է կրել: Հիմա ամեն ինչ կարող է փոխվել, հենց թեկուզ Սիրիայի երկնում գերմանական ռազմաօդային հետախույզական թռիչքների շտապակցից: Բեռլինում հասկանում են, որ այդ դեմում Բուրնսթեյնը կբախվի լուրջ թափուրից: Սիրիայում ամերիկացիների ծրագրերին մասնակցելու համար Անգելա Մերկելի կառավարությունը ղեկ է առնում խորհրդարանի համաձայնությունը:

Պատասխան ԱՐԵՎԵԼՔ ԲԵՐԼԻՆԵ

C-400. ստառազինությունների մրցավազ Եվրոպական ծովում

Թուրքիայի կողմից ռուսական C-400 զենիթահրթիռային համալիրների գեղեցիկ մրցավազի մասնակցությունների մրցավազի մասնակցում կարող է դառնալ Միջերկրական ծովում, իսկ այդ երկրի ՆԱՏՕ-ի անդամ լինելը անկախություն է ստեղծում սարածաբանում: Այս տեսակետն է արտահայտում գերմանական Handelsblatt հրահարություն լրագրող **Օգան Դեմիրհանը**:

ԱՄՆ-ը ստառնացել էր ՆԱՏՕ-ի գծով իր դաժնակից Թուրքիայի նկատմամբ թափուրից ձեռնարկել, հենց որ C-400-ները բերվեն այդ երկիր: Վաշինգտոնում վախենում են, որ ռուսական C-400 զենիթահրթիռային համակարգերի միջոցով Թուրքիայի համար հասանելի կդառնան ամերիկյան F-35 կործանիչների գաղտնի տեխնիկական սլայդները, եթե այդ ռազմաօդային ռեզիստենցիայի հայտնի հրթիռային համակարգի ռադարի վրա: Սակայն ամերիկացիների համար շահավետ է նախապես հետախույզական ուժի մեկ ուրիշ հանձնաձև: Patriot զենիթահրթիռային համակարգերի շտապակցից ԱՄՆ-ը սանաժակներ շտապակցելու գերիշխում էր գրեթե ամբողջ աշխարհում: Բայց C-400 համակարգի հայտնվելուց հետո հնարավոր է դարձել խոցել նույնիսկ

անստանալի ռազմաօդային: Փորձազենները այդ տեխնոլոգիան համարում են շահավետ ավելի առաջադիմական:

Ռուսների համար C-400 համակարգը ընտրելու համար՝ մղվածաբան: Երբ Թուրքիան ստանա այդ համակարգը, ամերիկացիները մասամբ կկորցնեն վերահսկողությունը Արեւելյան Միջերկրածովի նկատմամբ: Թե դա ինչ է նշանակում, ցույց սվեց Սիրիայի թափուրը: Մի քանի սարվա ընթացում ռուսական զենիթահրթիռային մեկ մարտկոցի գոյությունը համազգեց այն բանին, որ արեւմուտքից ներառված Սիրիայի օդային սարածում:

Ռուսական այդ զենիթ Անկարան հնարավորություն ունի հարձակումներ իրականացնել ուրիշ երկրների զինվորական ստորաբաժանումների եւ ռազմական տեխնիկայի վրա, կամ, առնվազն, ստառնալ դրանց: Լեւանի շրջանը կարող է դառնալ անկախություն սարածաբան: Ի հայտ է ելել ստառազինությունների մրցավազի իրական վստահ:

Թուրքիայի տեսակետից, գոյություն ունի ՆԱՏՕ-ից կախվածություն չունեցող հակահրթիռային թափուրից համակարգի շտապակցում մի քանի թափ-

առն: Օրինակ դա Հունաստանն է, որը մի կողմից ՆԱՏՕ-ի գծով Թուրքիայի դաժնակցին է, բայց մյուս կողմից նրա թեմա: Վերջերս Աթենքը ուժեղացրել է իր ներկայությունը Միջերկրական ծովում: Ռազմական առումով դա շեղ է ունեցալ ԱՄՆ-ի ազակցությունը: Իսկ Կիոթոսի արտաբերած ծանցաբանում Հունաստանում ուժեղացրել է նավթի ու գազի հետախույզման աշխատանքների վերահսկողությունը:

Թուրքիան իր հերթին չի ուզում դա թույլ տալ: Հզոր հակահրթիռային թափուրից համակարգի միջոցով Անկարան կարող է ստեղծել յուրաքանչյուր արգելված գոտի՝ զենիթ ստառնալով յուրաքանչյուրին, ով կհամարձակվի մոտենալ դրան: Դա կարող է վերաբերել նաև վիճելի շրահարածում զսնվող հրահարման նավերին:

Ռուսական հրթիռների գնման գույն ֆաղափարական թափուրից բացի Անկարան նաև համառություն է դրսեւորում: Անկարայում դժգոհ են այն կադրակազմը, որ ԱՄՆ-ը մինչև օրս հրաժարվում է Թուրքիային հանձնել այն անձնավորությունը, ով, ենթադրաբար, 2016 թ. հուլիսյան հեղաշրջման փորձի կազմակերպիչն է եղել: Բացի դրանից, Սիրիայում

ԱՄՆ-ը ազակցում է «ժողովրդական թափուրից ջոկաներին», որոնց Անկարայում համարում են ԶԲԿ-ի մասնակցի եւ ահաբեկչական կազմակերպություն: Թուրքերն այս ձեռքով նաև փորձում են Արեւմուտքից ցույց տալ, որ իրենք ի վիճակի են թափուրից սեփական ուժերով:

Միջերկրածովյան սարածաբանում սեփական շտապակցից յուրաքանչյուր ղեկավարում ստիպված է համարվել թուրքերի ռազմական ուժի փոփոխմանը եւ ըստ այդմ զինել սեփական բանակը: Հունական Կրեթե կղզում ամերիկացիներն արդեն այժմ օգտագործում են ստեղծված ռազմակայանը: Միջերկրական ծովի սիրիական ափի մոտ կազմ ու թափուր կանգնած են ռուսաստանցիները: Եզիոսսը ամեն գնով ուզում է մասնակցել իր ափերի մոտակայում նավթի ու գազի որոնման աշխատանքներին, ինչպես որ անում են Իսրայելը եւ Կիոթոսը: Թանկարժեք գազի որոնումներին անողակործն մասնակցում են նաև ուրիշ երկրներ: Նավթի ու գազի սեփական աղբյուրներ չունեցող Թուրքիան, հավանաբար, շահույթ է հետևում այս ամենին, նույն է Handelsblatt-ը:

Պատասխան ԱՐԵՎԵԼՔ ԲԵՐԼԻՆԵ

ԱՍԻ ՓՈՇԱՅԱԼ

Պատմվածքի ժանրը փոքր արձակի կարեւոր իրողություն է, որը վրձնելը բարդ է կառուցողական աշխատանք է: Այն ստեղծելու համար գրողից ոչ միայն մեծագույն վարպետություն է պահանջվում, այլ նաեւ ընթերցողի մոտ արժանահավաս գոհացում առաջացնելու ցանկություն: Ահա եւ ամերիկահայ արձակագիր **Սարգարիս Դերանցն** ընթերցողին ներկայացրեց «**Քրսնաձուկ**» դասվածքների ժողովածուն, որը իրականության բաց դասկեր է: «Erlbert rede»՝ այսպես են անվանում գերմանացի գրաֆնադասներն աղբյուր կյանքի դասերը գրական երկը: Պատմվածքներում սեղի ունեցողն արձագույն է ժամանակակից կյանքը, մարդուն, մտածողությունը, բարեբերը, համաձայնակալին հույզեր, որ դառնում են միայնակ մարդկանց: Դերանցի դասնորդ խոսում է: Որոշակի տնայնությանը եւ հնչեղանգով ներկայացնում է սարածության եւ ժամանակի իմաստաբեկ մի կսավ: Հոգու բազմաթիվ շերտերի դասկերման միջոցով նա վերջապես հասնում է մարդուն, ներկայացնում նրա վարքը, ցույց տալիս այն խոսքը, որը վնասում է նրան երջանկության հասնելու ճանապարհին: Առանձին դրվագներում երեսուն է մյուս մարդուն վնասողը, հարվածողը, զրկողը եւ կործանողը: Ֆիզիկական ցավը հոգուն է հասնում, որը սարածություն ունի: Գրողի ամենամեծ խնդիրը մարդու համոզելու հոգածությունն է: Որովհետեւ գրողը «սեր է կանգնում» մարդուն իր գրականությանը: Հենց սա է սկիզբն «Քրսնաձուկ» ժողովածուի դասվածքներում:

Սարգարիսի ամենամեծ խոհուրն էր՝ փրկել մարդուն, չանստել, հասկանալ նրա հոգու ցավը... Տարածությունը եւ ժամանակն արձագույն լավագույն դասում է «Ջրահարսի անեծիք» էսսեին: Այստեղ կարեւորվում են ժամանակի ակնթարթները, որը լավ է երեսուն հիվանդ հավերժն օգնության գնացած հորեղբայր Սուրենի դրվագում. «Անձանաչելի է ակնթարթը, որն իր բովանդակ խորում ունի կյանք ու մահ, ներկա եւ ապագան» («Ջրահարսի անեծիք»): Պատմողը՝ Լուս Անջելեսից, այցելում է Ստեփանակերտ եւ հոգում հայրենիքին նոր հայացքով: Նա Աստուծոն է զգնում այստեղ, զարմանում: Նախնայաց հետագիծը հետեւում է մարդուն ողջ կյանքում: Տոհմական շարժառիթի մանրամասներով ընթացող դասումը հետաքրքիր է փաստերով եւ սեղեկություններով, որոնք արձակագրի գրչի սակ մեկեն վերածնվում են մահի՝ նոր գույն ու փայլ հաղորդելով անցյալին: Իհարկե, էսսեի կենսորոնական դեմքը Սուրեն հորեղբայրն է, նաեւ՝ հերոսական կերպար: Որդես հետախույզ՝ անցել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի բովով: Պատերազմը եւս հառնում է իր ողջ վայրենությանը, հասկալիս գերմանացի զինվորի մահվան դրվագում: Բայց էսսեն թռչնների ճանապարհով է ընթանում: Եվ վերջին դրվագը միջուկն է հրեղեն աղջկա երգի. «Հրեղեն աղջիկը մնամ է իմ դեռ չծնված թռչնուհուն՝ ջրի գույգ կաթիլի դես: Արթնում են ուրախ ու հավասուն են Դերանց ցեղի օրհնություններին: Հավասուն են...»:

Ընդհանրապես, Դերանցի արձակը ներկայացնում է կերպարների եւ բնավորությունների մի ամբողջ դասկերարահ՝ իմաստաբեկ ներաշխարհով, հուզականությամբ, զգացմունքների առաջնությունը եւ տեսնականությամբ: Պատմողը լուռ դիտում է կյանքը եւ արձանագրում իր համար չստացված փաստեր, ցուցադրում կրի կյանքը, նրա դեմքը, վարքը եւ աշխարհի մեջ նրա անգործությունն ու վախճանը: Հաճելի շարժողականությամբ է նա բացում կյանքի փակ վարագույրները, որոնք երեսուն են «Միայնակ գունարեւիները», «Եմիգրանտ կնոջ դասնու-

թյունը», «Չկայացած Նորման», «Քրսնաձուկ» դասվածքներում: Վերջինս Թինա Միգելի բանասիրն կյանքի դասնությունն է, սակայն ոչ միայն դա: Սյուժեն ներառում է ամերիկյան իրականության շատ մանրամասներ, կրոնական հայացքներ, մյուս մարդու կողմից հալածանքի նկարագրություններ, հոգու տարածներ, որոնք կարող են կրկնվել որսեղ ասես: Խնդիրը սեղանը չէ, այլ հոգու եւ ցավի տարածությունը: Կյանքի հասկանում հայտնված բանասիրկյալ կյանքի օգնություն են ստանում միմիայն Տիրոջից: Այստեղ տարբեր կրոնների համակցություն է. «Chowchilla ֆաղափ գաղութում դասվող հնդկացիները հետադարձադարձն ցանկանում էին կառուցել իրենց աղոթասունը՝ Sweet Lodge-ը: Ըստ էության, աղոթասուն կոչվածն ընդամենը խուց կամ սենյակ կարող էր լինել: «Քրսնաձուկ» դասնալու համար հնդկացիները սենյակում ստեղծում եւ դասնություն են բարձր ջերմաստիճան, որ-

հոգու ներքը, ամբողջովին բացահայտում կնանույն, տասերին... Սիրո եւ միջուկվածության արահետներով փայլող հանկարծ բախվում է իրականությանը՝ վիրավորվածության եւ հիասթափության աղբյուրներով: Այս դեպքում նա կարծես անդաժողան է: Եվ մարդը ստիպված է լինում «հեռանալու» այստեղի իրականությունից եւ զսնելու իր համար ավելի հարմարավետ վայր: Դա սեփական հոգու տարածն է, այն մաքուր աշխարհը, որտեղ կարելի է զսնել ամենատարածված դասնալուների բույլը: Բայց կա եւս մեկ հանգրվան, որտեղ հայտնվելը ամենամեծ թռչնն ու վերջնակետն է. «Հենց այս վայրկյանին, երբ մտածում էի լեռներից փչող փրկարար ֆունիների մասին, զղաս՝ իմ միսարյունս, իմ հարազատս, բռնեց աչք ձեռքս եւ սկսեց շոյել այն: Ի՞նչ անբացատրելի ջերմություն, ինչպիսի՞ հարազատություն հորդեց նրանից դեպի ինձ: Թմրած մարմինս կենդանացավ: Արյան ձայն, սա աշ-

ուղղակի թռչում է: Մարդիկ վայելում են կյանքի գրեթե բոլոր հաճույքները: Արդյո՞ք բոլոր: Գրողն ուշ-ուշով հետեւում է այստեղ սեղի ունեցողին: Նրան չի գրավում դեռահասի փայլը, որովհետեւ հանդուգն է, որ «ազատության ճամփի վրա կանգնելը ԵՐԿՆԶՈՒՄ է, ոչ թափված, այլ մարդուն հասանելի...»:

Մարգարիս Դերանցը դասնելու հետաքրքիր կերպ ունի՝ մանրամասնություններով, դասնումի մեղմ եւ չդարձադրող տեսակով: Նա ձկուն անցումներով ներկայացնում է կյանքը ինչպես որ է: Ոչ մի չափազանցություն, առավել եւս՝ խղճահարություն հարուցող տեսարան կամ միտք: Դերանցի հերոսը կարողանում է շրջանցել չափազանց ծանր իրավիճակը, գրեթե ցասկել կյանքի ճահիճը անող ուղուց եւ հայտնվել բոլորովին այլ տարածում: Եվ այդտեղ դասնականությունը չունի որեւէ դերակատարում: Այստեղի գեղարվեստական աշխարհ ունի նրա «Անձոնի ճուշիկը» նորավեպը:

ԻՆՏԱՅՔ ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԴԵՐԱՆԾԻ «ՔՐՏՆԱՁՈՒԿ» ԺՊՈՎԱԾՈՒԽՆ

դեսպի ներկաները կարողանան ուզածիդ դես ֆրսնել: Սա հոգու եւ մարմնի մաքրման ծես է՝ հոգեւոր ծիսակարգի զուգորդմամբ»: Ահա այստեղի յուրօրինակ միջավայր է ստեղծում գրողը՝ ավելի մեծ սեղ հասկացնելով մարդկային բնավորությունների ցուցադրմամբ: Սակայն իրադարձությունների կենտրոնում Թինա Միգելն է: Նա բան է ընկել դասական սխալների դասնառով եւ մեծ ողբերգություն է աղբյուր այստեղ: Հետաքրքիր է նաեւ թե՛ կի վերաբերմունքը, որը ճգնաժամ տարածում է իրական եւ ոչ իրական մարդաստեղծում: Թինան ազատագրվել էր յոթ տարով: Սա ֆանտեզիայի աղջկա համար զարհուրելի իրողություն է: Աղջիկը սղանել էր ֆրոջ ամուսնուն, որը վերջինիս սեռական բռնության էր ենթարկել տարիներ շարունակ: Եվ մի օր էլ չէր դեմացել, ձեռքն ընկած առարկայով վերջ էր սվել նրա կյանքին: Քույրն այդ վեց տարվա ընթացքում երբեք չէր այցելել բանասիրկյալ ֆրոջը, որի հանդեպ բանտում եւս բռնություն էր իրականացվում: Հավասարափոխ եղած Թինայի մեկ ձայնն ի վերջո օգնեց հնդկացի կանանց՝ կառուցելու «Քրսնաձուկը»: Խոր խաբվածությունն ու մեղի զգացումը աղջկան հասցնում են իմաստաբանության: Կյանքը մեծում է թուլվելին: Զանգի արժանան ընթացքով այս դասնալու զրված է իրատեսական քանի գծերով:

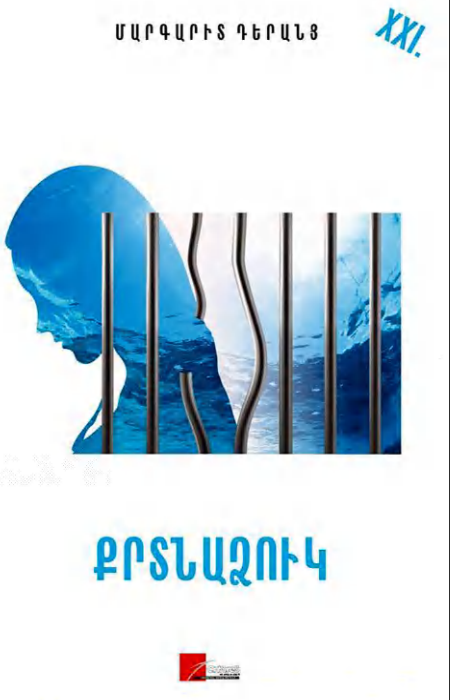
Շատ կարեւոր սեղ ունի Դերանցի դասնալուներում սյուժեն, որի նդասակը ընթերցողին դասնումի խորքը տանելն է՝ աղբյուրների գնով: Նա օգնում է նաեւ զուգահեռ սյուժեների տարբերակից, անցյալի դրվագների վերհուլի օգնությամբ աղբյուր է ոչ միայն իր կյանքը, այլեւ՝ մյուսների: Նա տեսնում է մարդու

խարհի ամենակարեւոր ձայնն է: Տղայիս հենված մտնի տուն: Տղան, եւ կառուցանամ. զղջման ու աղափարության տար արձանալով կվկան իմ տան բոլոր մեծ ու փոքր իրերը, բոլոր ծածուկ, մութ անկյուններս կողողեն ու կսրեն արցունքներով: Ես կհրաժարվեմ ամեն ինչից. կհրաժարվեմ, որ կին եմ, որդեսպի իմ դասնառով Քեզ ոչ մի ժողով բան չկողջի՝ Արեւն, Սե՛րս» («Քառակուսի մեակություն»):

Դժվարությունների եւ փակուղիների բույլ է հիշեցնում «Եմիգրանտ կնոջ դասնությունը»: Թվում է՝ այլես ելք չկա, մարդը հայտնվել է ծուրակում, կյանքի խրթին կողմերն են դառարել կնոջը: Նա աղբյուր է որդուն հասած փորձությունները, «Շնչում», աղա «համետում» նրան բաժին ընկած անհաջողությունները: Ամերիկյան իրականությունը, բիհս ու անմարդկային օրենքներն օղակել են ընտանիքի երջանկությունը, եւ օրեօր բարդանում է մոր եւ կնոջ կյանքը: Իրատեսական արձակն այստեղ անթերի դասկեր ունի: Պատմվածքի ռիթմն անհանգիստ է, տրոսում, լարված դիտմանն անլուծելի է: Բայց մի նախադասությունը փրկում է դասնալու կյանքը. «Բոլոր դժբախտությունները ծնվում են սիրո՞ դասկալից»:

Կին-տղամարդ հարաբերություններ, թեմա, որը գրականության մշակական ուղեկիցն է: Ժողովածուի առաջին դասնալու «Չկայացած Նորման», հուզական աղբյուրների կծիկ է: Հիացմունքը վերաճում է հիասթափության, հարգանքի՝ ասելության: Բայց արձակագիրն ամբողջովին բացահայտում է կնանույն, բարոյագուրկին եւ կործանվողին: Այդտեղի մարդն այլես երագել անգամ չի կարող լավ կյանքի մասին: Ակտիվոր են կանանց հետ մանվածադաս կաղերն ի վերջո կործանում են տղամարդուն. տղամարդու երաժիշտը նա վերածվում է դասնալու ձայնալու: Հոգու ցավն այստեղ անասնան է, առանց կանգառների, չհաճված խաբված աղբյուր օրջանները՝ կինն աղբյուր է անսովոր դառնությունների շրջա, երբ ճակատագիրն ինքն է տնօրինում գրեթե ամեն ինչ:

Կարծես ակնթարթ-դասնալու լինի «Las Vegas»-ը: Հեղինակն այն անվանել է ճանապարհորդական ակնարկ, բայց այն ավելին է, ֆան ակնարկ: Լաս-Վեգասը կերպավորված է, այն մեկ ֆրոջում է, մեկ բույրե արձակում, մեկ նեոնային լույսերով խեղճացնում այցելուներին: Եռում է այս վայրը աշխարհիկ մարդկանց ցուփ ցանկություններից: Փայլում են խաղասները՝ ուսաթափության դուռը հասցնելով մարդկանց: Զաղցր է կյանքն այստեղ, ժամանակն

Եվան 20-րդ դարի հայաստանյան իրականության ներկայացուցիչ է: Բժեկական համալսարանում սովորող աղջիկներն այդ տարիներին՝ մի ամբողջ դարաշրջան, աչքի էին ընկնում իրենց հագուկաղով եւ արդուզարդով: Այո, նրանք կարծես նորածնության եւ գեղեցկության մունեսիկներ լինելին՝ ցնցելով ֆաղեմի հասարակության ներկայացուցիչներին: Եվ նրանց մեջ՝ հասարակ, իր արտաքինով չփայլող այս աղջիկը, որի տանը չհավորությունն էր տաները: Նրա մայրը այլուրից էր ստանում կյանքի համար անհրաժեշտը: Դժվարություններով, անխոնջ աշխատանքով եւ սիրո դասկասով աղբյուր Եվան լուռ տանում է իր առջեւ դրված բոլոր խնդիրները: Մաքրման այս ճանապարհն անցնելու կերպը շատ ուսանելի է այսօրվա երիտասարդ աղջիկների համար, ովքեր հետեւում են դասկերացնում հաջողություններին հասնելու ուղիները: Այո, Եվան մաքրում է: Կյանքը հե՛տ չի տրվում նրան: Տղամարդկանց վերաբերմունքը Եվայի հանդեպ համընդհանուր վերաբերմունք է: Դա ոչ մի կաղ չունի սեղանի կամ մտածողության հետ: Այդտեղի աղջիկները՝ արտաքինապես աչքի չընկնող եւ խորամանկությամբ չփայլող, դասաղաքված են, մեծ իմաստով: Նորավեպի դասնումը հասնում է 21-րդ դար: Հերոսուհու կյանքի մեծ օրջադարձը կաղվում է բնասուր խելի եւ փայլուն գիտելիքների հետ: Սրանք դասկանում են անհասին, եւ դրանք ոչ մեկը չի կարող խելի: Դժվարություններից թռչի դեպի իրականության այնտեղի տարած, որտեղ կինը՝ մարդը, լավ է զգալու:

Կոմիտասյան շունչը՝ Տոկիոյում

ԱՃՆԱ ԱԴԱՄՅԱԼ

Երաժշտագետ

Հունիսի 26-ին Տոկիոյում կրկին թեատրում էին կոմիտասյան հնչյունները: Ծաղկոտիայի «Կոմիտաս» երաժշտության միության նախագահ, դաճնակահար **Տակահիրո Ակիբայի** եւ Ծաղկոտիայում ՀՀ դեսպանության ջանքերով «Իչիգայա» յուրթերական կենտրոնի համերգասրահում կայացավ Կոմիտասի 150-ամյակին նվիրված համերգը՝ հայ եւ ճապոնացի երաժիշտների մասնակցությամբ: Հայաստանից հրավիրված եր բազմաթիվ երաժշտական մրցույթների դափնեկիր, երիտասարդ սոփրանո **Տաթևիկ Մովսեսյանը**, իսկ համեր-

գին իրենց մասնակցությունը բերեցին ճապոնացի երիտասարդ երգիչ **Տոչիկի Օնոն** (սենյոր) եւ երգչուհի **Էմի Մացուբարան** (սոփրանո): Երկուսն էլ Տոկիոյի արվեստների համալսարանի երջանավարժներ եւ դաճնակահար Տակահիրո Ակիբայի սաները: Առնչվելով հայ դասական երաժշտությանը՝ ճապոնացի երգիչները նաեւ վարդապետության դասեր էին առել հայ մեծահամբավ օպերային երգչուհի **Արաֆա Մանսուրյանից**, որն, անկասկած, մեծագույն վարդապետությամբ մրանց է փոխանցել հայ երգի կատարողական, նաեւ լեզվական հնչողության գաղտնիքները: Երեւի թե այս է դասառը, որ ճապոնացի երգիչների կատարումներն արագորեն սարածվեցին համացանցում եւ հիացմունքի առարկա դարձան հայ հասարակության շրջանում: Համերգը բաղկացած էր երկու մասից. առաջին բաժնում Տակահիրո Ակիբայի կատարմամբ հնչեցին Նիկոլայոս Տիգրանյանի «Ռանգին»՝ «Հինգ հայկական դարերից», հասկանալի Կոմիտասի «Յոթ դարերից» եւ Պասարազից (դաճնակահարի համար մեակումը՝ Մ. Գամբարյանի), Առնո Բաբաջանյանի «Վարդաբաղասի դարը», Գեորգի Սարաջյանի «Պարաֆրազը Շերամի թեմայով»,

Առնո Բաբաջանյանի «Սոնատը դաճնակահարի համար», բաժինն ավարտվել է Տիգրան Մանսուրյանի «Երկիր Նաիրի» օպերայի կատարմամբ՝ սոփրանո Տաթևիկ Մովսեսյանի մեակատարմամբ: Տակահիրո Ակիբայի ասկետիկ, դեկլամացիոն եւ անդաճնակահարական շունչը շատ համահունչ էին հասկալի կոմիտասյան դասարանի հնչողական առանձնահատկություններին, իսկ հայ դասական եւ ժամանակակից կոմպոզիտորների ստեղծագործությունների մեկնաբանումները ցուցադրում են մր երաժշտամտությունը հասունությունն ու նվագացանկի լայն շրջանակը: Դե իսկ սոփրանո Տաթևիկ Մովսեսյանի խորը, թավշյա ձայնը եւ ֆնարական, սրաբուխ կատարումները ճապոնացի ունկնդրին սվեցին հայ դասական երաժշտական արվեստին առնչվելու յուրահասուկ հնարավորություն: Երկրորդ բաժնից բաղկացած էր բացառապես Կոմիտասի ժողովրդական երգերի ընթացիկ՝ մեակված ձայնի եւ դաճնակահարի համար: Ջարմանայի հուզմունքով եւ ստեղծագործության խորային աղբյուրներ էին հնչում Տոչիկի Օնոյի կատարմամբ Կոմիտասի վաղ շրջանի գերմանական երգերից մեկը՝ «Ծու

fragst»-ը, «Լե, լե յամանը», «Հաբբանը»՝ զուգերգելով Տաթևիկ Մովսեսյանի հետ: Իսկ երգչուհի Էմի Մացուբարայի ֆնարական-դրամատիկ ձայնի հնարավորություններն ավելի ֆան համահունչ էին հայ վոկալ երաժշտության գլուխգործոցների՝ «Գարուն ա», «Հոյ, մազան», «Կամեջե, կռունկ» ստեղծագործությունների մեկնաբանմանը: Տակահիրո Ակիբայի հսակ, անսամբլային փայլուն վարդապետությամբ նվագակցությունը հաղորդում էր կատարումներին կուռ ամբողջականություն եւ ներդաճնակություն: Երիտասարդ դաճնակահարը դեռեւս ուսումնառության սարիներին է բացահայտել հայկական դաճնակահարային երաժշտությունը, կատարել հայ մեծահուն կոմպոզիտորների՝ Կոմիտասի, Առնո Բաբաջանյանի, Ալեքսանդր Հարությունյանի դաճնակահարային ստեղծագործությունները: 2013 թվականին Ակիբան դարձել է Բեռլինում կայացած «Կոմիտաս» մրցույթ-փառատոնի գլխավոր մրցանակակիրը: 2015 թվականին Հայոց ցեղասպանության 100-ամյա տարելիցին նվիրված միջոցառումների շրջանակում մեծահամերգներով հանդես է եկել Մոսկվայում, Երեւանում, Պարգեաթի ԴՀ Սիյուռնի նախարարության դասվորով: Նույն թվականին Տակահիրո Ակիբան Ծաղկոտիայում հիմնադրել է Կոմիտասի անվան երաժշտական ընկերությունը եւ այդ ընկերության հոգաբարձուների խորհրդի նախագահն է: Ընկերության դասվավոր անդամներն են Կոմիտասի անվան լարային ֆառայի գեղարվեստական դեկավար Էդուարդ Թադետոսյանը, երգչուհի Արաֆա Մանսուրյանը, դաճնակահարուհի Անահիտ Ներսեսյանը: Ծաղկոտիայում «Կոմիտաս» երաժշտական միության գործունեությունը մշակույթի աչքի է ընկնում հետաքրքրական նախաձեռնություններով՝ իր նպատակը բերելով հայ ժողովրդի երաժշտական մեակույթի սարածման եւ հանրահռչակման գործին:

Խոսեցնելով հայ մշակույթի արդի դարի լեզվով...

Երբ բեմադրություն են կատարում, ընտրած դասականությունն անմիջապես իր հետ բերում է նաեւ համադասական երաժշտությունը: Պատմությունն ու երաժշտությունն ուղղորդում են իմ շարժումները, եւ խորհրդագրաֆիան ձեւ է ստանում:

Ինձ դուր է գալիս լինել ազատ, յուրահասուկ եւ զնայ իմ երազանքների ետեւից...

Ինչպե՞ս եւ զնահասուն կնոջը՝ դարուհի Զարին Զարադյանի դերը ֆո արվեստում:

Զարինը զսնվում է մի բոլորովին այլ սարածականության մեջ: Նա լի է դժվարին, ծայրահեղ եւ ոչ երկրային գաղափարներով: Դժվար է աշխատել նրա հետ: Ես նախընտրում եմ հավասարի մնալ մեր համոզումներին եւ էությանը, բայց նա միշտ էֆուսիվ կողմն է: Հակամարտող մտքերն ու կարծիքները եւ մտազոհը բացում են լավագույնը լինելու դռները:

Զարինը նույնպես երկար սարիներ աշխատել է Զրիսթի Բրոդբեթի հետ՝ թե՛ դարել է եւ թե՛ սովորել է դարադրի աշխատանքը: Նրա կրթությունը եւ դարի վերաբերյալ աշխարհայացքը ուղղորդում են մեզ: Իմ զարգացած խորհրդագրաֆիկ զգացումը բեմում նա վերածում է սեստրակամի: Երբեմն նա կոչ է անում կրկնադասակալ կամ նույնիսկ եռադասակալ մեր դարային շարժումները եւ կամ հանկարծակի կանգնեցնել ամեն ինչ: Նա կարող է մեզ ասել. «Այս սեստրակամի ֆանի՛ արվեստը»՝ մոճակալանց դասառնելով մեզ: Կասակը մի կողմ, Զարինը հրաշալի դարուհի է, գերազանց է՝ զգացմունքները դասկերտելիս:

Ես ունեմ այլ դասառնում հրեւեակներ ես, որոնք մնում են անանում: Նրանք շատ հասուկ մարդիկ են, որոնք մեծ վստահություն ունեն իմ աշխատանքի հանդեպ: Ես ունեմ հրաշալի մի թիւմ: Եվ այս ամենը խմբային աշխատանք է, առանց որի հաջողություն չկա:

Հնարավորություն ունեցե՞լ եք ելույթ ունենալ այլ հայկական համայնքների համար եւ Հայաստանում:

Դեռեւս՝ ոչ, ֆանի որ բազմամարդ ենք, եւ մեզանից շատերն ընտանիք ու հիմնական աշխատանք ունեն: Բայց մենք հանդես ենք ելել Թուրքիայի սարբեր վայրերում, մասնակցել մեակույթի փառատոնների, բազմիցս հրավիրվել ենք հասուկ ելույթների...

Այս սարի բոլոր հայերը տնում են մեր երկու համարների՝ Հովհաննես Թումանյանի եւ Կոմիտաս Վարդապետի ծննդյան 150-ամյակը: Դուք, լինելով «Անու» եւ «Կոմիտաս» բեմադրած դարադրի, անդրադառնալու եք մրանց այս սարի:

Զանի որ մենք մեր բեմադրություն ենք դասառնում՝ շարաթական երեք օր փորձում ենք, իսկ շարաթակա ընթացքում աշխատում ենք զգեստների, լուսավորության, ձայնի եւ բեմահարդարման վրա, մենք չափազանց կարվենք, եթե սկսենք մեկ այլ նախագիծ: Այնուամենայնիվ, ես կցանկանայի մասնակցել Հովհաննես Թումանյանին եւ Կոմիտաս Վարդապետին մեծարող որելե նախագծի...

Սա հեղինակի ցանկությունն է՝ դասկերտել հենց այսօրիսի հերոսի, բնավորության եւ գիտակցության այսօրիսի կերակրվածով, որը դասառն է հասնել բարեկեցիկ կյանքի, նաեւ ճանաչման՝ ազնիվ աշխատանքի օգնությամբ: Մարգարիտ Դերանցի այս նորավեպը հեղինակ է, բայց կենսասեր մարդու դրամայի հեղինակն էրանգներ ունի: Կյանք, որի ճակատագիրը հուսնովոր այլուրի եւ նրանից դասառնված անուշահամ ստացվածի է վերածվում: Կնոջ կերպարի յուրօրինակ արագործումներ են «Եղնիկի հայացքով կինը», «Աղուրի գոլորի», «Նյու Յորքի հեղինակ օղը» եւ այլ դասակրծներն այս ժողովածուի, որտեղ կինը հաճախ է զսոյում իր

ԿԱՅԱՅՔ ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԴԵՐԱՆԳԻ «ՔՐՏՆԱՃՈՒԿ» ԺՊՈՎԱԾՈՒԻՆ

արցունքները: Տողերի միջից հաճախ է լսվում անձայն հեկեկանք, սարածվում ակիտոսանքի եւ հիասթափության մեղեդին: Մարգարիտ Դերանցը դասում է սեղի ունեցածը զսոյված հանդարտությամբ եւ մեղմությամբ: Դրվագների շրջան միավորվում է մի ամբողջական կսավում, որը հետաքրքրական գրականություն կարելի է անվանել: Պատահական չէ, որ նրան վաղուց սիրում եւ կարող է ընթերցողը: Արձակագիրը համբերատար է ներկայաց-

նում ամենակարեւոր ասելիքը, որը որդես դասում է հնչում՝ չմոռանալ Աստուծան եւ երկրային օրենքները, ճանաչել մարդուն, զնահատել սերը, արժեւորել ընտանիքը՝ որդես կատարյալ իրականությունը բաղադրատարբեր: Այս գրականությունը նաեւ հոգեբանական եւ մարդագնական բազմաթիվ սարբեր եւ սուզումներ ունի: «Քրտնաճուկ» ժողովածուում ընդգրկված ուսագրավ դասակրծները ցուցադրում են նաեւ հայ մարդու կյանքի հե-

տագիծը հեռու մի երկրում, որտեղ նա դիտի հարմարվի օտար եւ անհարազատ իրականությանը: Հետեւաբար, ժողովածուում ընդգրկված գործերը՝ դասակրծները, էստեները, ի գորու են օգնել մեր երկրից դուրս աղորդին՝ երբեւէ չսառաղելու օտար ակերում: Մարգարիտ Դերանցի ժողովածուն փոքր արձակի ինքնատիպ է, որտեղ հեղինակը մեր բացահայտումներ է անում 21-րդ դարի երկրաբնակի մասին:

Վարդան ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ

Ելու ճրգրի (ԱՄՆ)

Յաճախ գրած է իսպաղի մեծահռչակ դերասանուհի Էլեոնորա Տուզեի (1858-1924) հայկական ծագման մասին, հիմնումով՝ Տուզեան ամերիկական ընթացիկին հետեմարտալ կաղիմ վրայ: Անոր մահեն ետք ծնունդ առած այս ողորմը փաստուած իրողութիւն կը համարուէր 1950ական թուականներուն, երբ «հայազգի դերասանուհի Էլեոնորա Տուզե»ը իբրեւ խորագիր կ'երեւէր սփիւռքահայ մամուլին մէջ (1):

1968ին, ֆրանսահայ յայտնի արձակագիր ու թատերագէտ Նսան Պեչիկաւեան (1898-1972) կը գրէր, թէ Տուզե «ամերիկական Տուզեան գերաստանին վերջին շնորհակալը էր» (2): Հոյանցիկ ակնարկ մը Միսիպարեան միաբանութեան բանասերներէն Հ. Գաբրիէլ Մենելիպեանի՝ Տուզեան գերաստանի տնտեսաբանութեան, կը բաւէր դարձելու, որ իսպաղի դերասանուհին նման բան չէր կրնար ըլլալ, քանի որ Միսիպարեան Տուզե (1817-1891) վեց զաւակ ունեցած է, ներառեալ՝ չորս մանչ, որոնցմէ զոմէ երկուքը ամուսնացած են (3): Աւելին, հայկական ծագման յիշեալ ողորմը կը դիտարկուէր փաստել, որ Տուզեան գերաստանին անդամ մը իսպաղի հաստատուած է եւ որ Էլեոնորա Տուզեի իսպաղի ծնած ու կենսագիրներուն ծանօթ առաջին անախահայրը՝ դերասան Լուիճի Տուզե (1792-1854), անոր շնորհակալը էր: Նման փաստարկում ցարդ գոյութիւն չունի:

Ի լրումն, ղէտք է դասաստանել այն հարցումին, թէ ինչու Տուզե ընթացիկին ունէր անդամ, ներառեալ՝ դերասանուհին, ազնուական ծագման ողորմը ըրած չէ: Իր՝ «Հայերը համաշխարհային կինոյուն» աշխատութեան մէջ, բանասեր ու բարձրակարգի մասնագէտ Արծուի Բախչիզեան ամփոփած ու համակողմանի ֆնտրութեան ենթարկած է վարկածը, յանգելով այն եզրակացութեան, որ իսպաղի դերասանուհին ազգանունը Տուզեան չէր, եւ որ իմաստ չունի խօսիլ անոր հայ ըլլալուն մասին, թէեւ ան կրնար հետաւոր հայկական ծագում ունեցած ըլլալ՝ հիմնուելով ֆրանսացի լրագրողուհիի մը 1937-ի այն տարած հարցողութեան վրայ, թէ «ինչպէս ասում են՝ մեր ընթացիկը եկել է Հայաստանից» (4): Այս սղառիչ վերլուծումով, մեր կարծիքով, հարցը վերջնականապէս փակուած է:

Քսանանեակ մը առաջ, Տուզեի հայկական «կաղ»ը երեւան եկած էր այլ ձեւով: Արդարեւ, գրականագէտ Արծուի Աւագեան, որուն կը դարձնէր Կոստան Չարեանի կենսագիր ու գործին նուիրուած հայաստանեան առաջին մեմագրութիւնը, գրած էր, թէ 1916-1921-ին Ֆլորանս ամրած «Չարեանի ընթացիկը կարճ ժամանակով բնակուած է յայտնի դերասանուհի Էլեոնորա Դուզեի բնակարանում, որի հետ գրողը ծանօթացել էր դերասանուհիին, վայելել արգելուած եւ վսանգաւոր սիրոյ հաճոյքը, ունեցել արբեցումի օրեր եւ որի մասին «Անցորդում» յետագայում գրել է. «Սիրած անէն մի կնոջ հետ մենք մի երազ ենք ամրում» (5):

Օրին գրախօսելով այս հասորը, դիտել տած էինք, որ Չարեանի եւ Տուզեի կարեցեալ սիրային յարաբերութիւնը սխալ նոյնացումի մը արդիւն էր (6): Հարցին անելի մանրամասն ֆնտրուած մը թերեւ անհրաժեշտ է՝ յորդանազգիներու թէ բանասերներու կողմէ արդարայ մեմագրական կրկնութիւններ կամ դարձադիմ ընդօրինակութիւններ կանխելու համար:

Չարեան առաջին անգամ Վենեցիկ ժամանած է 1911-ին, ու հոն մնացած՝ մինչեւ 1912-ի վերջաւորութեան: Ետեմ, որ Էլեոնորայի սիրային դրուագը մաս կը կազմէ «Արեւմուտք» ուղեգրութեան, որ 1928-1929ին լոյս տեսած է «Հայրենիք» ամսագրին մէջ, եւ ո՛չ թէ «Անցորդը եւ իր ճամբան»-ի: Հարցին դարձաբանման բանալին առաջին հանդիպումին նկարագրութիւնն է.

«Ես հանդիպել էի նրան առաջին անգամ Բենեդեթո Մարչելլոյի տնայում (7),

սինֆոնիկ համերգի ժամանակ: Բարեկամներս ցոյց տուին նրան, որ ազնուական տնայի մի անուն էր կրում, որ չնայած իր առաջացած սարիքին, դեր հրաշալիօրէն գեղեցիկ էր եւ որի մասին ամբողջ Եւրոպան խօսում էր իր արայական կաղերի համար: Էլեոնորան մտած էր մեր մօտ, բնածին այն գործողութեամբ, որ յաւկանական է դասնական անուն կրող ընթացիկներին, եւ միեւնոյն ժամանակ, խօսելու ասեմ, դարձ, համեստ եւ անէնուն մասչելի այն ձեւերով, որոնք համակրութիւն են բարձր եւ հրաշոյր:

Ես դիտում էի նրան հեռուից: Սօրը կարող, խորը եւ կլանող աչքերը անհամազօտ տոնջ էին գալիս դեմքի վրայ (...): Էլեոնորան մտած էր գրեթէ անբարձր, ինքը իր մէջ ամփոփուած, վարժ իր մօտ շուրջ մէջ արդելու, ամբողջովին տարած երաժշտութիւնով եւ, ինձ համար, անելի գեղեցիկ ֆան իր մայրը, որովհետեւ հոգեղէտ անելի խոր» (8):

Թիւրիմացութիւնը յսակ կը դառնայ այս դարբերութեամբ.

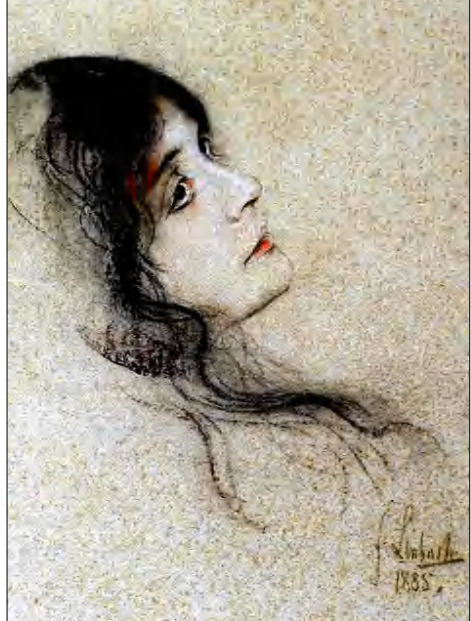
Էլեոնորա Տուզեի նամակագրութիւնը Անգիլիա արող իր դստեր հետ մասամբ դիտարկուած է՝ վերջինիս ընդօրինակութիւններուն շնորհիւ: Յուլիս 1911-ին եւ յունուար 1915-ին Ֆլորանսէն գրած մեկական նամակ Via Robbia 54 հասցէն ցոյց կու տան (13): Յունուար 1917-ին Հոնոմէն վերադառնալով Ֆլորանս, դերասանուհին մինչեւ արդիւ նախ արած է Via Lorenzo il Magnifico 38 եւ արդ՝ Hotel Italie (14): Արդիւ-յունիսի Հոնուարտեմ-Սիլվան-Վիարտեմի երթուղիէն ետք, յունիս 1917-ին երկու օրով վերադարձած է Ֆլորանս՝ Via Robbia 54 հասցէին, Սիլվան երթալէ առաջ (15): Յունիս-սեպտեմբերին դարձեալ տեղ-տեղ կ'երթայ (Սիլվան-Պերկամո-Ուիսինէ-Սիլվան), երկու օրով կրկին Ֆլորանս վերադառնալով 2 հոկտեմբերին, ուրկէ գրած է դարձեալ Via della Robbia 54 հասցէէն, Սիլվան մեկնելէ առաջ (16): Այս անգամ, սակայն, կարճ ժամանակով բացակայած է ֆաղաէն, որ վերադարձած է 24 հոկտեմբերին, հոն մնալով մինչեւ 24 դեկտեմբեր (17): Տու-

անոր ոյրը: Սակայն, այդ բնակարանը սեփական կամ նոյնիսկ վարձու տուն մը չէր, այլ... հիւրատուն մը: Հետեալ, անոնք ամրած են այդ հիւրատան մէկ սենեակին (կամ սենեակներուն) մէջ: Փաստաթուղթերն ու դասնութիւնը ցարդ ոչինչ կ'ընեն մեզի, թէ ի՞նչ յարաբերութիւն մտած են այդ հիւրատան բնակիչները, այս դարագային՝ Տուզեի ու Չարեանները:

Իբրեւ եզրակացութիւն, անպալ տնայւները կը թելադրեն, որ Չարեանի ու Տուզեի յարաբերութիւնը բոլոր տնայւները ունի՝ առատելի ոլորտին մէջ մնալու:

- 1) Տեն, օրինակ, «Հայազգի անուանի դերասանուհի Էլեոնորա Տուզեի մասին», Հայրենիք, 5 Հոկտեմբեր 1951:
2) Նսան Պեչիկաւեան, «Թաղում», Հայրենիք, 28 Յունիս 1968:
3) Հ. Գաբրիէլ Մենելիպեան, Ազգաբանութիւն ազնուական զարմին Տուզեան, Վիեննա, 1890, էջ 49-50:
4) Արծուի Բախչիզեան, Հայերը համաշխարհային կինոյուն, Երեւան, 2003, էջ 599-604:
5) Արծուի Աւագեան, Կոստան Չարեան. կենսագիր եւ գործը, Երեւան, 1998, էջ 33:
6) Տեն մեր գրախօսականը, Հայկազգեան Հա-

Կոստան Չարեանի եւ Էլեոնորա Տուզեի առատելը

ա) Մայր ու աղջիկ արայական կաղեր ունեցող ազնուական տնայի մը կը դասնական ծագում չունէր: Աւելցնենք, որ Տուզեանները ո՛չ ազնուական տնայ մըն էին եւ ո՛չ ալ արայական կաղեր ունէին:
բ) 1911-1912ին, Էլեոնորայի մայրը 53-54ամեայ Տուզեի տնայիցը կրնար ըլլալ միայն: Ի դէպ, դերասանուհին մայրը՝ Անժելիֆա Գափելեթթօ, մահացած էր 1906ին:
Պէտք է նաեւ նկատել ունենալ, որ 1900-1911 թուականներուն Տուզե Վենեցիկ ամրած չէ, այլ՝ Ֆլորանս, ուր վարձած էր La Porziuncola անունով համեստ վիլլան՝ ֆաղափ հիւսիս-արեւելի մէկ բլրակնային վրայ գտնուող Settignano բնակավայրին մէջ (9):

Չարեանի կրտսեր որդին՝ ճարտարագէտ Արմեն Չարեանը (1914-1994), հաղորդած է այն տեղեկութիւնը, թէ 1917-ին իր ընթացիկը բնակած է Տուզեի ամրած տնայ: Ան նսած է, թէ գրողն ու իր կինը՝ Իրենց երկու նորածին մանչ զաւակներով, հոկտեմբեր 1914-ի վերջաւորութեան Պոլիսէն Սոֆիա փախչելէ ետք, 1915-ին անցած էր Սելանիկ, «աղա Նեաղոյից Հոն, Լիվորնօ եւ 1916-ին՝ Ֆլորենցիա, որտեղ 1917-ի Օգոստոս 6-ին, Էլեոնորա Դուզեի տնայը մնում է Նուարը» (10):

28 Յունիս եւ 29 նոյեմբեր 1917-ին, Կոստան Չարեան Ֆլորանսէն երկու նամակ գրած է Արսակ Չոթանեանին, որոնց հասցէն յաջորդաբար Via della Robbia 54 կամ Via Robbia 54 էր(11): Թուականներէն ղէտք է մակարեւել, որ այդ իր աղագայ ֆանդակագործուհի Նուարը Չարեանի (1917-2005) ծննդեան հասցէն: Ի դէպ, Չարեան ընթացիկը բարունակած է նոյն տեղը արդիւ զոմէ մինչեւ 1918-ի կէսերուն (12):

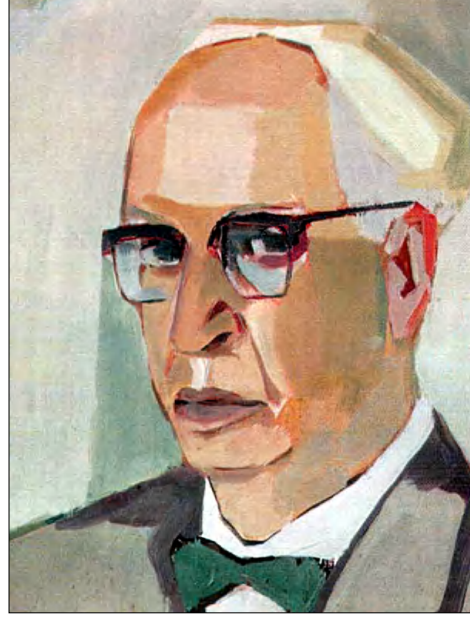
զէի եւ, հետեալ, Չարեան ընթացիկը լրիւ հասցէն Via Luca della Robbia 54 երած է: Այս փողոցը կը կրէ ԺԵ. դարու ֆանդակագործ Լուիս Տէլլա Ռոտոլիայի (1400-1482) անունը: Գոյութիւն ունի նաեւ Via dei della Robbia փողոցը, որուն անունը առնչուած է Տէլլա Ռոտոլիա ընթացիկին ընդհանրապէս, եւ որ ղիտի յիշուէր լրիւ անունով, եթէ Տուզե կամ Չարեան հոն ամրած ըլլային:

Դերասանուհին 1917-ի բարձունեւուն այս մանրամասն ներկայացումէն երկու կարտուր հետեւութիւններ կարելի է ընել.

ա) Նուարը Չարեանի ծննդեան ժամանակ (օգոստոս 1917), Տուզե Ֆլորանս չէր:
բ) 1911-ին եւ 1915-ին Ֆլորանսի Via della Robbia 54 հասցէէն գրած է, յունուար-արդիւ 1917-ին՝ այլ հասցէներէ, եւ յունիս ու հոկտեմբեր 1917-ին (թերեւ նաեւ այնուհետեւ) վերադարձած է հին հասցէին: Այսինքն՝ այդ հասցէն մնալուն բնակարան մը չէր:

Այս եզրակացութիւնը լրիւ կը դարձուի դերասանուհիի նամակագրութիւնը հրատարակիչ Մարիա Իսա Պիճիի յառաջաբանէն, որ ակնարկելով Ա. Աւիարհամարտի ընթացիկն Տուզեի թափառական կենսին, գրած է ի միջի այլոց. «(...) Ֆլորանսի մէջ հիւրընկալուած է Քաթերինա Քոնսիլիի հիւրատան (pensione) մէջ, Via Luca della Robbia 54 հասցէով, մինչ անոր յարկաբաժինը վարձուած կամ ենթավարձուած է եւ անոր գեղեցիկ դարձեալ, դժբախտաբար, մնացած լիտալ վիճակի մէջ» (18):

Սեկնելով Արմեն Չարեանի վկայութեան, որ անոր ոյրը «Էլեոնորա Դուզեի տնայը» ծնած է, ղէտք էր ակնկալել, որ իսպաղի համբաւաւոր դերասանուհին ակնարկէր իր հիւրերուն իր աղջկան գրած նամակներուն մէջ: Սակայն, Չարեաններուն հետքն անգամ չկայ նամակներուն մէջ: Ըստ ձեռնի՝ սխալ չէր լուսահոգի մատարականը: Իմ ու իր ընթացիկը ամրած են Տուզեի բնակած տնայը, ուր են ծնած է

- յազգիական Հանդէս, ԺԹ. հասոր, 1999, էջ 423: Հմմտ. Վարդան Մատթեոսեան, Գրական-բանասիրական ուսումնասիրութիւններ, Անթիլիաս, 2009, էջ 402:
7) Նկատի ունի 1876ին հաստատուած Վենեցիկի երաժշտանոցը, որ երգահան Պենեթթօ Մարչելլոյի (1686-1739) անունը կը կրէ:
8) Կոստան Չարեան, «Արեւմուտք», Հայրենիք ամսագիր, Դեկտեմբեր 1928, էջ 32-33: Հմմտ. Մոյս, Երկեր, Անթիլիաս, 1975, էջ 456:
9) Jeanne Bordeaux, Eleonora Duse: The Story of Her Life, London, 1925, p. 137.
10) «Սփի յաւերժական ճամբորդ», Գրական թերթ, 8 Փետրուար 1991:
11) Վարդան Մատթեոսեան, «Կոստան Չարեանի եւ Արսակ Չոթանեանի նամակներուն», Հայկազգեան Հայագիական Հանդէս, հասոր ԻԵ., 2007, էջ 378, 380:
12) Տեն Չարեանի 8 Փետրուար եւ 11 Մայիս 1918ի նամակները Չոթանեանին (անոր, էջ 382, 384): 13 Ma pupa, Henriette. Le lettre
13) Ma pupa, Henriette. Le lettere di Eleonora Duse alla figlia, a cura di Maria Ida Biggi, Venezia, 2010, p. 17, 35.
14) Անոր, էջ 150, 158:
15) Անոր, էջ 199-20
16) Անոր, էջ 215:
17) Անոր, էջ 219-237:
18) Անոր, էջ XXI:

Թեղեղայանի դատավարութիւնը՝ իտալական բեմում

Տուզե Գուիչարդինի

Հուլիսի 5-ին Իտալիայի Սան Ջիմինիանօ ֆաղափ «Փակ այգու թատերախումբը» Պեկորի հրադարակում ներկայացրել է «Դասադարձալը մեղավոր չէ» ներկայացումը՝ ազատրեն ներուշկած Սողոմոն Թեղեղայանի դատավարութիւնից: Թատերախումբը գրել է Տուզե Գուիչարդինին, բեմադրել է ինքը՝ կնոջ՝ Պարիցիա դե Բարիի հետ միասին: Դերերը կատարել են վերտան դերասան Բոբ Մարկեզեն (Պաուլո Սոնեմիտիի «Իլ դիվո» ֆիլմի գլխավոր դերակատարը) եւ երիտասարդ դերասան Սեբաստիան Տերոնիմոն, ներկայացման մէջ հնչում են Աննիբալե Պալոնէի եւ Բոբո Հոբլաթի ձայները, օգտագործուած է նաեւ Անդրեա Սոնսանյանի կազմած սեսաւարը:

Տուզե Գուիչարդինին ծնւել է 1966-ին, սնօրինում է Սան Ջիմինիանոյի «Փակ այգու թատերախումբը», որու կաղեր ունի հայ թատերական գործիչների հետ: Ա. Բ.